

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ І ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Степан Віднянський

доктор істор. наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
зав. відділу історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України,
м. Київ

ЧАСТИНА 1. ЯЛТА–1945: НАСЛІДКИ ТА УРОКИ КРИМСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Майже 80 років тому 4–11 лютого 1945 р. у Лівадійському палаці в Ялті, колишній резиденції російських імператорів, відбулася друга зустріч лідерів трьох великих держав – тимчасових союзників по антигітлерівській коаліції – **Йосипа Сталіна, Франкліна Рузвельта** й **Уїнстона Черчілля**. Ялтинська (Кримська) конференція по праву стала символом нового світовлаштування після Другої світової війни, що увійшло в історію під назвою «ялтинсько-потсдамської системи» міжнародних відносин. З нею, зокрема, пов'язують становлення нової наддержави – СРСР, що за роки війни перетворилася, за визначенням популярного американського щотижневика «Book Magazine», у «високоєфективну й надто організовану сучасну державу»¹. І, мабуть, важко не погодитися з твердженням радянської історіографії та окремих сучасних авторів про те, що «Ялта-1945 стала найбільшим зовнішньополітичним успіхом Радянського Союзу, що дозволив закріпити його військові, стратегічні й геополітичні досягнення в період 1939–1945 років»². Дійсно, в Ялті Сталін був не просто хазяїном зустрічі: він був хазяїном становища у відносинах між союзниками, а Рузвельт і Черчілль, за влучним зауваженням українського професора **Гліба Цветкова**, були «прямими нащадками аргонавтів», що, як і стародавні грецькі міфологічні герої, вирушили за «золотим руном» – тільки не в Колхиду, а в Крим»³.

Отже, заново осмислюючи повоєнний світовий устрій «по-ялтинському», слід насамперед констатувати, що на поступливість позиції західних союзників по відношенню до претензій Радянського Союзу владно впливав саме військовий фактор – перемоги Червоної армії на фронтах війни, зокрема те, що радянські війська на початку лютого 1945 р., коли відкрилася конференція, були за 60 км від столиці третього рейху, а англо-американські – ще тільки збиралися форсувати Рейн. «Могутність радянської воєнної машини, — як справедливо наголошував відомий український історик **Михайло Коваль**, — яка ще недавно безнадійно, здавалося б, забуксувала, не викликала вже ніяких сумнівів і змушувала союзників дедалі більше рахуватися з СРСР та його зрослими зовнішньополітичними претензіями»⁴.

Водночас не менш важливим, але малозгадуваним у вітчизняній історіографії є і безперечний факт, що на той час стратегічна військова ініціатива вже остаточно перейшла до рук майбутніх переможців. Японський флот після нищівної поразки біля атолу Мідуей (червень 1942 р.) стояв у портах метрополії і змушений був очікувати своєї долі від американських бомбардувальників. Розгромивши німецько-італійські війська на півночі Африки, союзники висадилися в Італії і дійшли до останніх рубежів оборони німецьких військ — «республіки Сало», в якій переховувався скинутий королем **Віктором Емануїлом II** та маршалом

Прем'єр міністр Великої Британії Уїнстон Черчилль, президент США Ф. Д. Рузвельт та глава уряду СРСР Йосип Сталін прибули зі своїми делегаціями до колишнього царського палацу в Лівадії (поблизу міста Ялта у Криму) й ухвалили далекосяжні рішення про подальше ведення війни й повоєнний уклад міжнародних взаємин. Ялта, 1945 р.

Бадольо колишній всесильний диктатор **Б. Муссоліні**. Після успішної висадки англо-франко-американських військ у Нормандії та на півдні Франції і невеликого контрнаступу німців у районі Арденської ущелини союзники впритул наблизилися до кордонів Рейху. На черзі стояли проблеми врегулювання повоєнної долі Європи, власне Німеччини та жертв її агресії.

У підсумку Ялтинської конференції 13 лютого 1945 року було прийнято спільне комюніке, в якому її учасники зобов'язалися узгоджувати свої військові плани з метою остаточного розгрому спільного ворога, детально спланували терміни і обсяги нових ударів, зокрема щодо гітлерівської Німеччини, з метою завдання їй повної поразки за умов беззастережної капітуляції нацистського режиму і створення гарантій, які назавжди забезпечать світ від агресії з боку Німеччини, але водночас підкреслили, що їхньою метою є не знищення німецького народу, а лише викорінювання нацизму та милітаризму.

Це все, а також те, як здійснювалися рішення Кримської конференції, загальновідомо. Але все ще залишається чимало питань, пов'язаних з Ялтинською конференцією та оцінкою її місця і ролі в повоєнній історії людства.

Наприклад, навіть у посттоталітарну добу чимало російських істориків, у тому числі й на ювілейній науковій конференції, присвяченій 50-річчю Кримської конференції, із запалом вихваляли дипломатичне мистецтво Сталіна та його величезні здобутки, забувши про те, що саме в Ялті у лютому 1945 р. було укладено злочинний тристоронній контракт, який на довгих п'ятдесят років вирішив долю багатьох європейських народів, яких Ф. Рузвельт і У. Черчилль через різні причини віддали на поталу Сталіну і його тоталітарному режиму. За словами відомого американського політолога **Збігнева Бжезінського**, Кримська конференція стала головним геополітичним чинником, який визначив той факт, що частина Європи переходила під політичне домінування Сталіна, а Радянський Союз поширював свій вплив у самому Центрі Європи. Він кваліфікує Ялту-45 як самообман, як своєрідну історичну амнезію і стратегічну міопію, оскільки в той час мало хто уявляв собі, що феномен тоталітаризму не обмежувався нацизмом, а з повним правом міг бути поширений і на комунізм. За цей зумисний самообман Заходу, його домінуючі тогочасні настрої – якнайшвидше досягти перемоги над агресором навіть у союзі з дияволом – народи заплатили дорогу ціну.

¹ Цит. за: Холодная война. 1945—1963 гг. Историческая ретроспектива: Сб. ст. Отв. ред. Н. И. Егорова, А. О. Чубарьян. Москва, 2003. С. 21–22.

² Лозунько С. Ялта-1945: становление супердержавы. 2000. 28.1. 2005. С. 4.

³ Цветков Г. М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917–1945 рр.: Навч. посібник. Київ, 1997. С. 194–195.

⁴ Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ, 1999. С. 315.

Тепер поглянемо, що ж було за лаштунками Кримської конференції. Смертельно хворий Ф. Рузвельт, якому лікарі категорично не радили летіти в таку далечинь, та ще й у щойно звільнений від окупантів Крим, пропонував зібратися десь поближче, принаймні на півночі Африки, куди він міг дістатися кораблем, якому було досить небезпечно заходити у води Чорного моря, начинені радянськими, німецькими, болгарськими та румунськими мінами. Але Сталін, який панічно боявся вилетіти за межі СРСР, категорично наполягав на тому, щоб конференція проходила саме в Криму. А Рузвельту вкрай потрібно було домовитися зі Сталіним про спільні дії проти Японії на Далекому Сході навіть ціною суверенітету країн Центральної та Південно-Східної Європи. Він пустився у цю виснажливу, як згодом стало очевидно, вже останню для нього подорож із однією метою: переконати Сталіна у якнайшвидшому вступі у війну проти Японії на Далекому Сході. Це було йому конче потрібно, аби вберегти від смерті якнайбільше американських солдатів, примусивши росіян воювати сам на сам проти озброєної до зубів квантунської армії.

На цей крок Рузвельта підштовхнули величезні втрати американців під час штурму далеких від метрополій островів. До того ж слід зауважити, що упродовж усієї цієї виснажливої дискусії у Ялті Рузвельт досить погано себе почував. Можливо, саме це було однією з причин його поступливості в задоволенні територіальних вимог Сталіна. Черчілля ж, навпаки, найбільше турбувало вірогідне просування радянських танків углиб Європи. Тому ще в жовтні 1944 р. він спеціально прибув до Москви, щоб виторгувати у Сталіна певний відсоток впливу західних союзників у балканських та дунайських державах. Але про ці попередні домовленості у Ялті забули. За свій вступ у війну на Далекому Сході проти Японії Сталін вимагав дедалі більшої ціни, до того ж тепер усі козири були у нього в руках. Залишивши за спиною вщент зруйновану есесівцями Варшаву, радянські війська готувалися до Вісло-Одерської операції і мали от-от увійти на терени власне Німеччини.

Але найгостріше у Ялті стояло польське та власне й українське питання, оскільки Сталін вимагав визнати західні кордони СРСР, встановлені злочинним радянсько-німецьким пактом про ненапад 23 серпня 1939 р. і договором про дружбу й кордон 28 вересня 1939 р. Цих вимог Сталіна Рузвельт і Черчілля у Ялті задовольнити не наважилися з огляду на непримиренну позицію польського емігрантського уряду, що мав свій осідок у Лондоні. Ласі шматки західноукраїнських та західнобілоруських земель, як і Бессарабію та Прибалтику, Сталін офіційно одержав уже у Потсдамі на останній зустрічі трьох лідерів антигітлерівської коаліції, на якій вже не було президента США Ф. Рузвельта. Після тяжких та напружених переговорів у Криму Рузвельт протримався тільки до весни 1945 року: 12 квітня його серце зупинилося. Але незадовго до смерті у приватній бесіді він встиг зробити невтішний висновок: *«Ми не можемо вести справи зі Сталіним, Він порушив усі до єдиної обіцянки, котрі дав в Ялті»*. **Г. Трумен**, новий господар Білого дому, незабаром прийшов до того ж висновку. На початку 1946 р. він доручив державному секретарю США **Дж. Бірнсу** проводити наступну лінію поведінки в переговорах з Радянським Союзом: *«До тих пір, поки Росія не зустріне жорсткої відсічі у справах і словах,*

*ще одна війна буде назрівати. Єдина мова, яку вони [росіяни] розуміють — «скільки у вас дивізій»? Я не думаю, що ми повинні і надалі гратися в компроміси»*⁵.

Тим часом танки Сталіна зупинили свою ходу по лінії Берлін–Прага–Відень–Белград–Софія, а після капітуляції Японії увійшли ще й у Північну Корею, В'єтнам. Прихопив Сталін також південь Сахаліну та острови Курильської гряди, розширивши межі своєї імперії далеко за кордони імперії **Романових**. Народом країн, окупованих сталінським режимом, було нав'язано маріонеткові тоталітарні режими (нагадаємо, що у Ялті було досягнуто домовленостей про проведення вільних виборів у Східній Європі, які теж були порушені Сталіним), які протрималися на багнетах радянської армії аж до кінця 1980-х – початку 1990-х років. Насаджені радянським режимом політичні, економічні, соціальні та культурні схеми підірвали демократичні інститути політичної влади, не дали відродитися національним економікам, знищили соціальну структуру суспільства, завдали невідшкодних збитків національним культурам уярмлених народів. Ненаситність кремлівського диктатора за злочинної поступливості в Ялті Рузвельта й Черчілля поставила світ перед загрозою виникнення третьої світової війни.

Не спромоглися лідери США і Великої Британії зашкодити сталінському режимові депортувати цілі народи Північного Кавказу та Криму до ГУЛАГу або в середньо-азіатські пустелі. Всього за роки Другої світової війни та в перші повоєнні роки по території СРСР було депортовано сотні тисяч чеченців, карачаєвців, балкарців, калмиків, кримських татар.

Особливо жорстоко познущався тоталітарний режим над кримсько-татарським народом, виславши всіх від старих до немовлят, у тому числі й учасників Другої світової, що мали необережність повернутися до рідних домівок. Загальна кількість депортованих кримських татар склала 238,5 тис. При цьому за перші півтора року 110 тисяч із них загинули. До 1987 р. радянський режим не визнавав існування кримсько-татарського народу. Таку розправу вчинили за наказом Сталіна радянські спецслужби над народами, чії представники, потрапивши до німецького полону, наважилися служити в національних легіонах вермахту, плакаючи ілюзії при допомозі німецької зброї скинути ненависний тоталітарний режим. З особливою жорстокістю каральні загони НКВС та КДБ розправлялися з національно-визвольними рухами Литви, Латвії, Естонії та України в особі ОУН–УПА, що склали зброю лише після смерті диктатора.

Не пройшло й шести років після Ялти-45, як виникла перша Берлінська криза, а слідом за нею у червні 1953 р. радянські танки чавили на вулицях Берліна тих, хто не встиг втекти на захід. Потім були Будапешт (1956), Прага (1968), Польща (1970) як уособлення брєжнєвської концепції *«соціалістичного інтернаціонального»* та колективної відповідальності країн соціалістичного табору за долю соціалізму в кожній окремо взятій країні, т. зв. *«доктрина Брежнєва»*. Тільки чомусь західні політологи із самого початку дали їй свою, більш влучну назву — *«доктрина обмеженого суверенітету»*. І щоразу проти дисидентів-бунтівників, тобто цілих народів, невсипучий Кремль посилав *«танки-визволителі»* як

⁵ Цит. за: Холодная война. 1945–1963 гг. С. 76.

⁶ Див.: Дзеркало тижня. 2005. 15 січня.

Лідери «Великої трійки» за столом переговорів на Ялтинській конференції. 1945 р.

найефективніший аргумент радянської демократії. Так було в місяці «угорської осені», «празької весни», «польського літа» або «афганської зими». Подальше втручання СРСР у близькосхідні кризи на боці арабських терористів і навіть на Кубу (Карибська криза 1962) і в Нікарагуа (1979), надмірна агресивність тоталітарного режиму СРСР зрештою підірвали сили могутнього, як здавалося, ВПК Радянського Союзу, що виявився неспроможним змагатися з потужним промисловим потенціалом США та країн-членів НАТО, початок якому саме на Кримській конференції поклав кремлівський диктатор.

Нарешті, коли за ери *Михайла Горбачова* танк перестав бути мірилом солідарності народів спочатку «братньої соціалістичної єдності», а трохи згодом і самого СРСР, то головним винуватцем розпаду гігантської імперії російські шовіністи виставили того ж таки Горбачова.

У 2005 р. в Україні планувалось відзначати на державному рівні 60-річчя Кримської конференції глав держав антигітлерівської коаліції. Навіть був створений організаційний комітет на чолі з тодішнім головою Ради міністрів Автономної республіки Крим *С. Куніциним*.

Лівадійський палац у Ялті, де проходила конференція лідерів «Великої трійки» в 1945 р.

Його заступник проф. **В. Казарін**, закликаючи до широкого святкування, зокрема наголошував, що «Україна втрачає міжнародний престиж, забуваючи про свою роль у світовій історії». А відомий російський архітектор **З. Церетелі**, на жаль, невідомо з чієї ініціативи, можливо, не без участі з боку відомих українофобів **Ю. Лужкова** та **К. Затуліна**, створив пам'ятник «Великій трійці» в особі У. Черчілля, Ф. Рузвельта та Й. Сталіна і подарував його Криму. Але в 2005 р. відкриття цього 10-ти тонного «шедевра» Церетелі не відбулося через неоднозначне ставлення до нього і населення Криму, і громадськості України загалом.

В українському суспільстві розгорнулися гострі дискусії щодо цього. Так, якщо кримські комуністи активно любіювали встановлення і відкриття пам'ятника (планувалося на 9 травня 2005 р.), то кримські татари виступали категорично проти, вважаючи це «кошунством». І лише після окупації Криму Росією, в Ялті з нагоди 70-річнниці Кримської конференції 5 лютого 2015 р. окупаційною владою був відкритий монумент лідерам «Великої трійки», урочисту церемонію якого очолив Голова Державної Думи РФ і Російського історичного товариства **С. Нарішкін**. «*Сталін уособлює для українців, кримських татар і багатьох інших народів злочинний терористичний режим, що знищив мільйони людей*», – зреагували на встановлення цього монументу в Меджлісі кримсько-татарського народу. Додаймо, що і Рузвельт та Черчілль в Ялті пішли на значні поступки Сталіну, зрадивши, по суті, народи Центрально-Східної Європи, які на десятиліття потрапили під владу Кремля. Тому і в країнах цього регіону теж негативно поставилися до цієї події¹.

Ялтинська конференція відіграла непересічну, а водночас і досить неоднозначну роль у подальшій світовій ході. Звичайно, не можна заперечувати той факт, що зустріч в Ялті передувала конференції в Сан-Франциско, де Україна виступила як одна із 50 держав-засновниць ООН, покликана захищати мир у всьому світі. Проте визнання України як суб'єкта міжнародного права зовсім не означало її визнання як незалежної, суверенної, соборної держави з непохитним правом власноруч вирішувати свою долю. Це була ще одна поступка Сталіну, який прагнув мати ще один зайвий голос в ООН. Іще довгих 46 років вона була приречена на безправне існування у складі радянської імперії. Подібний статус поширився і на ряд Центральних та Південно-Східних європейських країн, яким було силою нав'язано перебування у складі Ради економічної взаємодопомоги та мілітарного блоку «Організація Варшавського Договору», що власне призвело до розколу спочатку Європи, а згодом і всього світу на два протидіючі табори – тоталітаризму і демократії. Реальним проявом цього протистояння стала «холодна війна» як одна з прямих спадщин Кримської конференції. І хоча 1991 р. після розпаду СРСР і т. зв. соціалістичного табору більшість політичних лідерів визнали, що «холодна війна» нарешті закінчилася, її численні рецидиви засвідчують, що, вірогідніше, ці декларації були передчасними.

Рузвельтівська ідея «чотирьох поліцаїв» (США, Англія, СРСР, Китай) в особі Ради Безпеки ООН щодо регулювання міждержавних стосунків і запобігання виникненню збройних конфліктів не витримала випробування часом. Одним із підтверджень цього стало одностороннє втручання США та їхніх окремих союзників у близькосхідні кризи, зокрема

в Іраку. Антисаддамівська кампанія США в коаліції із 45-ма іншими країнами зрештою завершилася розпадом коаліції в умовах тотального спротиву з боку різноманітних військових угруповань представників іракського соціуму та все більшого обурення світової громадськості.

У зв'язку з цим варто нагадати, що і в 1985, і в 1995 р. вищі посадові особи держав (відповідно СРСР та незалежної України) не приїжджали до Ялти, не відправляли вітальні послання. А кого і з чим вітати? Невже Україну, яка в наслідку ялтинських рішень стала складовою частиною розділеної Європи і це її біда, а не щастя, а якщо йдеться про об'єднання українських земель, то для цього у нас є День Соборності 22 січня 1918 р. Варто також пам'ятати, що незалежність для України в 1991 р. стала наслідком саме радикального перегляду ялтинського устрою повоєнної Європи. У 2005 р. у світлі подій Помаранчевої революції святкування на державному рівні ювілею ялтинської конференції не відбулося. Як потім і в подальшому: Росія, анексувавши Крим у 2014 р., фактично розірвала систему домовленостей країн-переможниць щодо розподілу сфер впливу у світі за результатами Другої світової війни. А ось щодо історіософського осмислення Другої світової та Великої Вітчизняної воєн як феномена, рубіжної події в історії світу й України, а також їх наслідків, зокрема повоєнного світовлаштування «по-ялтинськи», то це слід визначити як важливе завдання насамперед для дослідників.

Доволі часто можна почути, що історія дає лише один урок, який полягає в тому, що вона ніколи й нікого не вчить. Мабуть, так відбувається через те, що людство, як учень-двієчник, не бажає постійно повторювати уроки історії. Звичайно, вони найчастіше бувають занадто болючими, але вчитись на помилках і особливо на позитивних прикладах з минулого необхідно.

Отже, Кримська (Ялтинська) конференція, як наголошував Черчілль у своїх мемуарах «Друга світова війна», мала дати відповіді на надзвичайно складні питання, а саме: відкритим було питання про форми співробітництва у післявоєнній Європі; лишалась проблема ставлення до фактично переможеної Німеччини; слід було вирішити, які засоби запропонує Велика трійка для забезпечення майбутнього миру та відповідного глобального управління. Близька перемога спонукала до прийняття виважених стратегічних рішень.

Звичайно, Черчілль, Сталін та Рузвельт мали власне уявлення щодо всіх цих питань. Американський президент намагався налаштувати партнерів до конструктивних домовленостей з неврегульованих питань. Цікаво, що Сталін, володіючи інформацією про позицію Черчілля, не дав британському прем'єр-міністру спровокувати непорозуміння між Москвою та Вашингтоном. Тому в основу найважливіших рішень Ялтинської конференції врешті лягли американські пропозиції. Це звузило поле дипломатичного маневру Черчілля. Врешті, звертаючись до перипетій Ялтинської конференції, згадаймо афоризм про те, що людство ніколи не знає, чи воно живе у післявоєнний, чи у передвоєнний час. Адже не встигла завершитись Друга світова війна, як почалась по суті «*третьою світовою*» — «холодна війна». Історія викладає свої уроки не лише людству в цілому, а й окремим націям. На нашу думку, такими уроками, які слід добре засвоїти сьогодні, є:

Уроки Ялтинської конференції для всього світу:

Урок 1. Кримська конференція 1945 р. безумовно відіграла непересічну, але й водночас досить неоднозначну роль у підведенні підсумків Другої світової війни і подальшій світовій ході. Вона дійсно стала чи не найбільшим зовнішньополітичним успіхом радянського лідера Сталіна, який домогся легітимізації територіальних здобутків, отриманих ним ще на самому початку Другої світової війни у 1939-1940 рр. завдяки злочинному пакту Молотова-Ріббентропа, в тому числі включення західноукраїнських земель до складу УРСР. Водночас, Ялтинська конференція для народів Центрально-Східної Європи стала символом зради, «другим Мюнхеном», адже Рузвельт і Черчілль віддали молоді країни регіону на поталу російському диктатору. Отже, Ялта-1945 вчить, що не можуть дві-три країни, навіть найбільш могутні, вирішувати долю всієї Європи і людства, встановлювати на всій розсуд державні кордони, які б були справедливими. Адже час месіанських місій держав-гегемонів минув, особливо сьогодні, в умовах глобалізації світу.

Урок 2. В Ялті народилась ООН. В нинішніх умовах, коли ця універсальна міжнародна організація нагально потребує реформ, актуальним лишається завдання спільних дій всіх держав-членів ООН заради більш справедливого майбутнього всього людства.

Урок 3. Хоча учасники Ялтинської конференції досягли єдності стосовно права вето постійних членів Ради Безпеки ООН, саме це право надалі було одним із найменш демократичних у міжнародних відносинах. В умовах багатьох конфліктів право вето блокувало прийняття необхідних рішень.

Урок 4. Ялтинський устрій післявоєнної Європи закріпив існування біполярного світу і, по суті, інспірував початок «холодної війни» між СРСР та його сателітами і США та державами західної демократії, яка тривала понад сорока років. Проте під час неї відбувались надзвичайно цікаві й динамічні процеси, пов'язані з деколонізацією, виходом на міжнародну арену нових країн, які претендували на статус регіональних лідерів. Тому Ялта вчить тому, що в історії не буває раз і назавжди заданих умов існування світової системи. Як і будь-який живий організм вона розвивається, набуває кризового стану і врешті-решт руйнується. Початок краху Ялтинського порядку був покладений падінням Берлінського муру 9 листопада 1989 р. як символу «залізної завіси» між Сходом і Заходом і остаточно знищено окупацією АР Крим Росією в березні 2014 р.

Урок 5. Ялта ще раз довела аксіому історії міжнародних відносин: що за столом дипломатичних переговорів можна виграти й програти стільки ж, скільки й на полі битви. Лише поєднання всіх аспектів економічної, політичної,

інтелектуальної, військової потуги врешті визначає статус окремих держав у світі. Тому багатополосний світ неминуче буде реальністю найближчого часу. І роль ООН у регулюванні нової системи міжнародних відносин внаслідок їх суттєвого ускладнення ще більше зростатиме.

Уроки Ялтинської конференції для України:

Українські інтереси в Ялті виявлялися у принаймні двох основних сферах: щодо кордонів та участі в майбутній міжнародній організації безпеки — ООН.

Урок 6. У ході ялтинської конференції для України з'явилась надія на остаточне узгодження лінії радянсько-польського кордону з самими поляками після утворення тимчасового уряду Польщі. Україна отримала державні кордони, визнані світовою спільнотою.

Урок 7. Ялтинська конференція відкрила для УРСР можливість широкого виходу на міжнародну арену й зробити свій внесок у народження ООН. З того часу українська дипломатія отримала гарну школу для вдосконалення своєї майстерності, яка їй стала в нагоді, особливо після 1991 року.

Урок 8. Незалежність для України в 1991 р. стала наслідком радикального перегляду ялтинського устрою повоєнної Європи. Звідси слід робити висновки щодо постійної готовності всіх державних структур до будь-яких «несподіванок».

Урок 9. Національні інтереси надійно захищені за умов їхнього доповнення інтересами світового співтовариства. Україна після 1991 р. наполегливо проводить саме такий курс у ООН.

Урок 10. Незважаючи на всі сучасні тенденції до розмивання державних кордонів, відмови від національного суверенітету на користь наднаціональних органів влади, слід завжди мати на увазі прагматичну складову цих процесів, тобто чітко бачити, де і за яких обставин доречніше користуватись національними владними інструментами, а коли надавати пріоритети наднаціональному регулюванню. Врешті активне залучення України до регіональних та глобальних систем міжнародної безпеки не лише створює авторитет нашій державі, а відповідає українським національним інтересам, які коротко можна викласти побажанням існування та вільного розвитку у більш справедливому та безпечному світі. ■

Комплекс будівель штаб-квартири ООН
відкрито 1950 року
в місті Нью-Йорк на Мангеттені, США

ЧАСТИНА 2. ООН ТА УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ В БОРОТБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Все помітнішою рисою сучасних суспільно-політичних процесів у світі стає масова втрата віри у безумовність та лінійну неухильність прогресу, порушення каузальності світоглядної картини, коли послідовна низка непередбачуваних подій втрачає характеристики закономірності, стаючи результатом випадкових рішень та спонтанних і часто необґрунтованих дій, а також формування конфліктогенних ідентичностей, які стимулюють насилля. Аналізуючи нову реальність, що виникла за останні місяці та роки, високий представник ЄС із зовнішньої та безпекової політики *Жозеп Боррель* у резонансному виступі на загальній зустрічі послів Європейського Союзу у Брюсселі 10 жовтня 2022 р. наголосив, що «ми увійшли у світ, де панує радикальна невизначеність... Невизначеність перетворилася на правило. Події, які мали б ніколи не відбутися, відбуваються одна за одною». Він, зокрема, дав розгорнуту характеристику сучасного світу, де панують: «безладна багатополарність», «структуроутворююча конкуренція між США і Китаєм», «глобальна конкурентна боротьба за доступ до стратегічних сфер», «тренд на авторитаризм», «зростання націоналізму, ревізіонізму плюс політика ідентичності»¹.

Підтвердженням цьому є нічим не спровокована і несподівана для багатьох війна Росії проти «братнього народу» України (від 2014 р. донині), яка стала першою великою війною в умовах багатополарного світу і зруйнувала існуючу з часів завершення Другої світової війни міжнародну систему безпеки. Водночас системний підхід до історії міжнародних відносин ґрунтується на інтелектуальному припущенні про міжнародні відносини як певну систему, яка об'єктивно виникає, розвивається та внаслідок вичерпання свого потенціалу руйнується, поступаючись місцем новій. Саме цей процес розпочався після окупації Росією Автономної республіки Крим у березні 2014 р. і особливо чітко проявився після віроломної широкомасштабної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р., яка викликала глобальні геополітичні зрушення у світі і засвідчила нагальну потребу перебудови усєї системи міжнародної безпеки.

78 років тому, 24 жовтня 1945 р. набув чинності Статут Організації Об'єднаних Націй, однією з 50 країн-фундаторів якої була Україна. Перша стаття глави 1 Статуту ООН зафіксувала наступні пріоритетні цілі цієї універсальної міжнародної структури:

1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою здійснювати ефективні колективні заходи для попередження та ліквідації загрози миру, недопущення актів агресії. Проводити мирними засобами у відповідності до принципів справедливості і міжнародного права розв'язання міжнародних конфліктів, які можуть привести до порушень миру;

2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправ'я та самовизначення народів;

3. Здійснювати співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру, сприяти розвитку поваги до прав людини та до основних свобод для всіх без поділу на раси, статі, мови, релігії;

4. Бути центром для погодження дій націй у досягненні цих спільних цілей.

У статтях цього засадничого для людства міжнародного правового документа, який і далі відіграє важливу роль єдиної визнаної «конституції всього міжнародного співтовариства» і головного міжнародного інструмента для підтримання миру, закріпленій також механізм безпекової мережі ООН, зокрема йдеться про зобов'язання всіх держав-членів утримуватися від погрози силою або застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави².

Утім, майже відразу після створення ООН розпочалася т. зв. перша «холодна війна» (1946–1991), яка може тлумачитись як варіант гібридної війни. Але тоді така війна певним чином стабілізувала біполарну систему міжнародних відносин, а після 2014 р. – з початком агресії Росії проти України, чергова глобальна гібридна війна засвідчує факт нової трансформації світової системи, максимально заострення глобальних протиріч. Глобальна гібридна війна є комплексним використанням інтелекту, інформації, кібернетичних війн, економічного тиску, національної і транснаціональної корупції, дипломатичного шантажу, субсидійованого насилля на «польовому» рівні. Внаслідок цього втрачається правова гарантія міжнародної безпеки. Система міжнародних організацій, якими опікується ООН, перебуває у дисфункціональному стані, потерпає від дефіциту фінансових ресурсів, недостатньо ефективного їхнього використання, що є симптомами кризи існуючої системи міжнародних відносин. На заваді змінам перебувають ті, хто отримує прибутки від існуючої систе-

¹ «Ми входимо в ідеальний шторм»: Виступ топ-дипломата ЄС про нову світову реальність.
URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/12/7148529/>

² Див.: Статут Організації Об'єднаних Націй

https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш і Президент України Володимир Зеленський у Києві. Квітень 2022 р.
Фото ООН, В. Ухов

ми. Відсутність прозорості діяльності бюрократії ООН є одним із маркерів кризи міжнародного управління.

Слід зазначити, що найрадикальніші зміни з часу створення ООН відбулись упродовж 90-х років «довгого двадцятого століття», коли суттєво трансформувалась вся система міжнародних відносин.

Виникнення нових держав унаслідок розпаду СРСР, Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії та Чехословацької Федеративної Республіки спонукало ООН прийняти близько 25 нових держав-членів. Тоді здавалося, що Організація Об'єднаних Націй здатна ефективно адаптуватись до нової, однополярної системи міжнародних відносин на чолі з США, яка виникла після завершення «холодної війни».

Однак із початком XXI століття ефективність Статуту ООН як чинника стримування геополітичних амбіцій передусім постійних членів Ради Безпеки ставала дедалі сумнівнішою. Гострі протиріччя між провідними світовими потугами з приводу багатьох актуальних міжнародних проблем певний час лише відтіняли інституційну кризу самої ООН. Зокрема, проголошені 2005 року з нагоди 60-річчя ООН амбіційні плани реформування Ради Безпеки так і не розв'язані й сьогодні. Не реалізовані й більшість завдань «Порядку денного 2015», які стосуються зменшення у світі соціальної нерівності, подолання експлуатації жінок і дітей, реалізації програм початкової і середньої освіти, забезпечення мешканців планети питною водою тощо, а також наміри скликаного Генеральною Асамблеєю ООН у вересні 2000 р. в Нью-Йорку «Саміту Тисячоліття» з метою обговорення майбутнього Об'єднаних Націй. Звичайно, більшість цих завдань і намірів не виконані, зважаючи на глибо-

ку світову фінансову кризу і пандемію «Ковід-19», але на заваді їхньому втіленню залишаються й політичні протиріччя та егоїзм багатших держав-членів ООН. Водночас, відбулись глобальні зрушення у розстановці сил на міжнародній арені. З одного боку, США залишились єдиною наддержавою, з іншого, чітко визначилась тенденція поступового формування так званої багатополісної системи міжнародних відносин. Все це поставило на порядок денний гостре питання реформування структур та методів діяльності ООН.

Одним із найпотужніших викликів у цьому плані **М. Барне** і **М. Фіннемор** вважають інституційні і нормативно-правові проблеми взаємодії ООН та існуючих регіональних міжнародних організацій. А на думку **Р. Везеля**, на початку XXI століття чіткою стала тенденція до кризи системи міжнародного права, яким великі держави дедалі частіше нехтують, виходячи із примату не сили права, а права сили. Постійний представник України при ООН **С. Кислиця**, своєю чергою, висловив думку, що головною перешкодою на шляху реформування Організації Об'єднаних Націй є її Статут, який був розроблений в часи формування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин з урахуванням інтересів постійних членів Ради Безпеки ООН. Про необхідність позбутися ілюзій щодо Статуту й надзвичайно пафосного ставлення до Організації Об'єднаних Націй загалом, говорив також і Генеральний секретар ООН **А. Гутерріш** у промові з нагоди 75-річного ювілею організації у 2020 році. Для розв'язання проблем сьогодення, «як ті, хто готував Статут, ми маємо подивитися без ілюзій на нинішню нерівність, її коріння, а також страждання, до яких вона призводить»³, – наголосив він.

³ Олена Губар. 75-річчя ООН: Гутерріш закликав до посилення співпраці

URL: <https://www.dw.com/uk/75-richchia-oon-hutterish-zaklykav-do-posylennia-mizhnarodnoi-spivpratsi/a-55008328>

У центрі міжнародної уваги опинилась передусім проблема трансформації найвпливовішого органу Організації Об'єднаних Націй – Ради Безпеки. Структура Ради Безпеки ООН та механізми для ухвалення рішень, що їх країни-переможниці в Другій світовій війні узгодили ще на Ялтинській конференції 1945 р. і в основі яких лежить принцип розподілу на постійних та непостійних членів та наділення перших – США, СРСР (а сьогодні її спадкоємиці РФ), Китайської Народної Республіки, Франції та Великої Британії правом вето, вже не відповідають нинішнім реаліям, адже ексклюзивне володіння правом вето провідними гравцями світової політики є прямим порушенням принципу рівноправності держав-членів ООН. Зокрема, у роки «холодної війни» право вето давало можливість двом суперпотугам – СРСР та США – вільно діяти у своїх зонах впливу. Наприклад, загалом за період 1945–1990 рр. вето в Раді Безпеки використовувалось 279 разів: найбільше це робив СРСР – 117 разів, США – 58, Велика Британія – 26, Китай – 19, Франція – 16 разів накладали вето на рішення цього важливого безпекового органу⁴.

Разом з тим слід зазначити, що досить важливу роль відіграють і непостійні члени Ради Безпеки ООН, що визначається наступним чинником. Самі лише п'ять постійних членів РБ ООН, попри те, що кожен із них має право вето, не можуть ухвалити жодного рішення, адже для цього потрібні голоси кваліфікованої більшості, тобто 9 з 15 нинішніх членів Ради Безпеки. Тому непостійні члени РБ фактично володіють колективним правом вето. Зазначимо, що певне реформування Ради Безпеки після затвердження Статуту ООН уже відбувалось. Під впливом об'єктивного збільшення кількості членів Організації Об'єднаних Націй з 50 в 1945 р. до 112 в 1963 р. та зважаючи на необхідність забезпечити країнам, що розвиваються, участі в роботі РБ, Генеральна Асамблея ООН у 1963 р. ухвалила рішення збільшити кількість непостійних членів Ради Безпеки ООН з 6 до 10 країн, довівши загальну чисельність членів цієї структури до 15. Проте ця міні-реформа не зачепила компетенцій РБ та прав його постійних членів. З того часу кількість членів ООН збільшилась до 193 держав. Жорстка фінансова криза ООН поставила питання надання насамперед багатим країнам місця постійних членів РБ, що, зокрема, може підвищити статус, наприклад, Німеччини та Японії, які внаслідок поразки у Другій світовій війні не були допущені в Раді Безпеки як її постійні члени. Отже, постала нагальна потреба перегляду кількості членів РБ ООН.

Формування цього органу відбувається на основі визначеного регіонального представництва. Враховуючи геополітичне значення певних регіонів та їхню сумарну економічну вагу було визначено п'ять регіональних груп, країни яких могли претендувати на місце непостійних членів Ради Безпеки ООН: Азія, Африка, Латинська Америка, Центрально-Східна Європа і Західна Європа. Зрозуміло, що кожна регіональна група, окремі держави,

зокрема й Україна, у відповідності до власних інтересів пропонують свої варіанти розширення та реформування РБ. Певні ідеї висувують навіть різні міжнародні інституції. Наприклад, Соціалістичний інтернаціонал вимагає більшої демократизації і прозорості рішень РБ ООН, а також тіснішої взаємодії Ради Безпеки з Генеральною Асамблеєю, чия роль також має бути посилена. За збільшення Ради Безпеки до 26 членів виступає Рух Неприєднання та інші міжнародні організації. Тому в 1993 р. Генеральна Асамблея ООН створила робочу групу з проблеми розширення та удосконалення методів роботи Ради Безпеки⁵.

Водночас реформування РБ ООН по суті означатиме закріплення у відповідності до норм міжнародного права нової постмодерної системи міжнародних відносин. Головним здобутком дискусій і пропозицій щодо реформування ООН і, зокрема, Ради Безпеки, які тривають вже тридцять років, стало усвідомлення міжнародною спільнотою неминучості цієї доволі болісної, але необхідної процедури. Про це, зокрема, відверто заявив Генеральний секретар ООН А. Гутерреш під час візиту до Києва у квітні 2022 року: «Я висловлюся дуже ясно: Рада Безпеки не змогла зробити все, що в її силах, щоб запобігти і закінчити цю війну (російсько-українську. – Авт.). І це викликає величезне розчарування і гнів». Через рік, 24 квітня 2023 р. на засіданні Ради Безпеки ООН до реформи цього безпекового органу закликали представники США, Великобританії, Японії та кількох країн Європейського Союзу. Зокрема, представниця США в РБ *Лінда Томас-Грінфілд* заявила, що Росія, яка цього місяця головує в ООН, грубо порушує принципи статуту організації, розпочавши загарбницьку війну, гальмуючи зернову угоду і вийшовши з договору про СНО. А представник Франції *Ніколя де Рів'єр* нагадав, що Росія і раніше порушувала верховенство міжнародного права. Він навів у приклад вторгнення російських військ до Грузії у 2008 році, підтримку «сепаратистів» на Донбасі з 2014 року та порушення збройового ембарго з Іраном. Рів'єр також згадав, що Франція та Мексика виступили з ініціативою, яка рекомендує постійним членам Ради Безпеки ООН утримуватися від застосування права вето у випадках, коли йдеться про масові звірства, і закликав інші країни приєднуватися до неї⁶.

Про необхідність реформувати Раді Безпеки ООН, а також Бреттон-Вудської системи черговий раз заявив Генеральний секретар ООН А. Гутерреш під час виступу на саміті «Групи семи» (G7) у Хіросімі в травні 2023 р. «Глобальна фінансова архітектура – застаріла, дисфункціональна і несправедлива. Зіткнувшись із економічними кризами через пандемію Covid-19 і вторгнення Росії в Україну, вона не змогла виконати свою головну функцію та виступити страховою сіткою для світу», – наголосив Гутерреш в Японії⁷. Україна теж активно відстоює позицію реформування ООН, зокрема Ради Безпеки, яке набуло особливої актуальності через неспровоковану й brutальну збройну агресію РФ проти України⁸.

⁴ Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших міжнародних проблем. Київ, 2006. С. 210.

⁵ Див: Там само. С. 211–225.

⁶ США, Японія та країни ЄС закликали до реформи Ради безпеки ООН <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-reforma-rf/32377568.html>

⁷ Гутерреш на саміті G7: настав час реформувати Радбез ООН <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-guterrish-oon-reforma/32421391.html>

⁸ Див.: Грачевська Т., Гірман А. Проблеми та перспективи реформування ООН: позиція України. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1(30). Ужгород, 2023. С. 56–66.

**Представник України в ООН Сергій Кислиця.
Twitter/Serhiy Kyslytsya (Валерій Савицький)**

Утім, на заваді реалізації цих проектів, пропозицій й намірів стоять виклики сучасного глобального світу, коли між націями немає єдності, тривають війни поміж членів ООН, виникають суперечності між старими й новими демократіями, загострюються гуманітарні проблеми в світі тощо.

Найбільші гуманітарні кризи та найкривавіші міжнародні конфлікти нині організовує та підживлює постійний член Ради Безпеки ООН Російська Федерація: в Молдові (Придністров'ї), Грузії, Сирії, Лівії і, зрештою, в Україні, початок російської агресії проти якої в 2014 році став потужним ударом по нормам Статуту ООН і усім принципам міжнародного права. Водночас, Росія систематично зловживає своїми правами постійного члена Ради Безпеки ООН, ветуючи важливі рішення на підтримання міжнародного миру та безпеки. Наприклад, поміж 22 випадків застосування вето з 2010 по 2020 рр. 19 разів це робила саме РФ. З них двічі було заветовано проекти резолюцій із російсько-українського конфлікту (щодо незаконного референдуму в АР Крим у 2014 р. та створення міжнародного трибуналу щодо збиття літака МН-17 у 2015 р.) і 15 проектів резолюцій щодо сирійського конфлікту. *«Це свідчить, – як вважає Постійний представник України при ООН Сергій Кислиця, – про те, що РФ продовжила практику СРСР – використовувати вето для обслуговування своїх національних інтересів, відстоювання своєї зовнішньої політики й просування окремих, важливих для неї питань порядку денного... Лише за останні роки наймолодший необраний член РБ, Росія, про яку, до речі, не згадано в Статуті ООН (прочитайте статтю 23 чинної редакції, де й досі фігурує СРСР), перевершила Радянський Союз за кількістю воєн, які розв'язала проти своїх сусідів і в інших точках, країнах світу».* Тому, продовжує свою думку

відомий українських дипломат, *«важливим є прогрес щодо реформування Ради Безпеки, передусім у частині впорядкування та врегулювання застосування права «вето», а також подальше посилення ролі Генеральної Асамблеї, яка в умовах нездатності Ради Безпеки адекватно реагувати на всі сучасні виклики міжнародному миру та безпеці набуває щодень більшої ваги й відповідальності»*⁹.

Отже, нині Організація Об'єднаних Націй опинилася по суті в ситуації Ліги Націй напередодні Другої світової війни: міжнародне право дискредитується вибірковістю його застосування, а світова громадська думка стає об'єктом різних підступних маніпуляцій. У підсумку менш ефективними стають традиційні механізми підтримання глобальної стабільності ООН, як і інших міжнародних безпекових організацій. І це добре відчуває Україна, яка стала жертвою російської агресії і для успішної боротьби з ворогом потребує значної підтримки й допомоги від міжнародних партнерів та союзників, а також надійних міжнародних гарантій безпеки, територіальної цілісності й суверенітету своєї національної держави.

Тому цілком закономірно з лютого 2014 р. нове керівництво України, українські дипломати суттєво активізували діяльність на міжнародній арені з метою забезпечення масштабної міжнародної підтримки та потужного тиску на Росію заради перемоги українського народу над агресором і захисту Статуту Організації Об'єднаних Націй. Слід наголосити, що млява реакція світової спільноти на агресію Росії проти Грузії в серпні 2008 р. зробила можливою російську агресію проти України в 2014 р. На жаль, сумний приклад Криму також не дуже змінив ситуацію з паралічем механізмів колективної безпеки в Європі.

⁹Кислиця С. 75 років після війни. Статут ООН: жодних ілюзій.

URL: Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXI. К., 2020. С.306, 307.

Лише 5 березня 2014 р. в Парижі відбулися переговори державного секретаря США **Дж. Керрі**, міністра закордонних справ Великої Британії **В. Гейга** та виконуючого обов'язки міністра закордонних справ України **А. Дециці**, учасники яких лише закликали Росію підключитися до проведення консультацій щодо гарантування безпеки України. Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила 10 березня 2014 р. резолюцію, в якій закликала підписантів Будапештського меморандуму 1994 р. та інші європейські держави лише розглянути можливість реальних угод, що гарантували би незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Загалом, тимчасова окупація РФ Автономної республіки Крим фактично розколола світову спільноту за різними оцінками факту російської агресії проти України¹⁰.

В цій ситуації Організація Об'єднаних Націй, зважаючи на роль Росії як постійного члена Ради Безпеки ООН, виявилась фактично паралізованою і уже звично продемонструвала нездатність виступати реальним гарантом миру і безпеки у світі. Незважаючи на те, що з ініціативи України світова спільнота в рамках ООН неодноразово обговорювала питання Криму та подальшого масштабування російської агресії проти України й ухвалила низку важливих захисних документів, їх дієвість виявилась незначною, а голосування за них продемонструвало неодноразове ставлення до російсько-української війни 2014–2023 рр. держав-членів ООН. Це підтвердили, наприклад, дебати навколо кримського питання на дев'яти екстрених засіданнях Ради Безпеки, які відбувалися між 28 лютого та 15 березня 2014 р., коли Росія ветоувала проекти резолюцій, запропонованих українською стороною.

Перше засідання Ради Безпеки ООН щодо ситуації в Криму відбулося вже 28 лютого 2014 р., на якому РБ висловила підтримку територіальній цілісності України, закликала усі сторони до політичного діалогу й нагадала про необхідність виконання міжнародних договорів, в тому числі Будапештського меморандуму 1994 р. Засідання Ради Безпеки було закритим, рішення не було ухвалено, лише опубліковано комюніке за результатами обговорення. У подальшому РБ ООН регулярно розглядала питання Криму: з 1 по 19 березня 2014 р. вона шість разів збиралася з цього питання, але офіційних рішень ухвалено не було. Наприклад, 3 березня 2014 р. Рада Безпеки ООН розглянула військово-політичну присутність Росії у Криму і виступила із застереженням проти військової інтервенції РФ на теренах України. Того ж дня з візитом в Україні перебував заступник Генерального секретаря ООН **Ян Еліассон**, який обговорював з новим українським керівництвом кримську проблему в контексті загострення українсько-російських відносин.

У Зверненні Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй від 13 березня 2014 р. зазначалося, що *«незважаючи на стриманість та поміркованість дій органів державної влади України та її Збройних Сил, усі намагання мирного розв'язання конфлікту, ситуація на території Автономної Республіки Крим різко погіршується внаслідок активізації дій з боку Збройних Сил та Чорноморського флоту Російської Федерації. Фактично йдеться про неспровокований акт агресії проти України з*

боку Російської Федерації та її спроби анексувати частину території суверенної держави» і тому *«згідно з визнанням Статутом ООН (стаття 51) правом на самооборону, Україна залишає за собою право звернутися до держав та регіональних систем колективної безпеки за допомогою щодо відновлення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності»*¹¹. Того ж дня перед Радою Безпеки ООН виступив прем'єр-міністр України **А. Яценюк**, який засудив військову інтервенцію Росії у Криму. Утім, 15 березня 2014 р. Росія наклала вето на резолюцію Ради Безпеки ООН щодо засудження референдуму про відокремлення Криму від України, яку підтримали 13 членів РБ, а Китай утримався від голосування.

З 1 березня 2014 р. у зв'язку із заявою кримських татар про право на самовизначення, Рада Безпеки ООН вкотре обговорила ситуацію в Україні та гуманітарне становище в Криму. Водночас Україна запросила миротворців ООН для проведення операцій на Донбасі, а генсек ООН Пан Гі Мун запропонував посередницькі послуги для врегулювання конфлікту в Україні. 28 травня 2014 р. Рада Безпеки ООН обговорювала антитерористичну операцію (АТО) української влади на Донбасі, але конкретних рішень ухвалено не було. 22 липня 2014 р. РБ ООН прийняла резолюцію із закликом незалежного міжнародного розслідування катастрофи малайзійського пасажирського літака в Донецькій області. 5 серпня 2014 р. Рада Безпеки відмовилася задовольнити пропозицію РФ про направлення до Донбасу гуманітарної місії Міжнародного Червоного Хреста, розглядаючи це як прихований мотив для Путіна ввести російські війська на схід України. Водночас Україна звернулася з листом до Генерального секретаря ООН з проханням продовжити на тримісячний термін мандат Моніторингової місії ООН з прав людини, яка працювала в Україні з 15 березня 2014 р.

Засідання Ради Безпеки ООН щодо ситуації в Україні відбувалися регулярно і надалі. Наприклад, на 27-ому такому засіданні 21 січня 2015 р. представник України в ООН Ю. Сергєєв звинуватив Росію у прямій військовій агресії проти України і вимагав виключення РФ з Ради Безпеки, а на 30-ому засіданні щодо України 27 лютого 2015 р. РБ обговорила проблеми дотримання Мінських угод. Неодноразово Рада Безпеки ООН обговорювала також питання: гуманітарної кризи та загальної ситуації на Донбасі, порушення Мінських угод, створення міжнародного трибуналу для розслідування справи про збиття 17 липня 2015 р. малайзійського пасажирського літака в небі над Донбасом, дотримання прав людини в Україні, заяви Путіна щодо територіальних змін на Донбасі, щодо ситуації в Криму і з правами кримськотатарського населення окупованого Росією півострова, щодо введення миротворців ООН на окуповану територію Донбасу та посилення санкцій проти Росії, щодо агресивних дій росіян у Керченській протоці проти українських моряків, щодо надання російських паспортів українським громадянам в окремих районах Донецької і Луганської областей, щодо загроз, які несе міжнародній безпеці Москва тощо. Утім, Російська Федерація систематично блокує усі рішення Ради Безпеки ООН, що стосуються її агресивних дій в Україні.

¹⁰ Див.: Історія Криму в запитаннях та відповідях. Київ, 2015. С.4 74–483.

¹¹ ООН розглядає резолюцію по російському нападу на Україну. URL: <https://intent.press/news/world/2022/oon-pidtrimala-zupinku-rosijskogo-napadu-na-ukrayinu/>

Проблеми Криму за ініціативою України обговорювалися також на трьох сесіях Генеральної Асамблеї ООН. Зокрема, 27 березня 2014 р. на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН вперше широко обговорювалася проблема Криму. В результаті агресію Росії в Криму засудили 100 держав, але підтримали 11 країн (Росія, Білорусь, Зімбабве, Венесуела, Сирія, Болівія, Вірменія, КНДР, Куба, Нікарагуа і Судан) і 58 країн, включно з КНР, «*проігнорували*» цю процедуру і утрималися від голосування, а 24 країни взагалі не брали участь в голосуванні за резолюцію про територіальну цілісність України, авторами якої виступили делегації Німеччини, Канади, Коста-Рики, Литви, Польщі та України, а ще 41 країна підтримали проект як спонсори¹². На думку фахівців-міжнародників, «*така формула висловлювання незгоди з якимось рішенням і демонстрації своєї позиції часто застосовується в дипломатичній практиці. Така поведінка часто допомагає державам «зберегти обличчя», щоб у кінцевому рахунку не зіпсувати стосунки, які пізніше доволі складно відновити*»¹³. Але як би там не було, в результаті майже половина держав-членів ООН не підтримали резолюцію «Територіальна цілісність України», згідно з якою «*ГА ООН підтверджує суверенітет і територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах і не визнає правомірності будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим і статусу міста Севастополя, що спирається на результати загальнокримського референдуму, що відбувся 16 березня 2014 р, оскільки цей референдум не має законної сили*», а також закликає усі держави, міжнародні організації й спеціалізовані органи не визнавати зміни статусу АР Крим і м. Севастополя і утриматися від будь-яких дій, які можна було б тлумачити як таке визнання¹⁴. Утім, ця резолюція стала першою вагомою відповіддю міжнародного співтовариства на початок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Наступна резолюція ГА ООН, що стосувалася ситуації з правами людини в тимчасово окупованих Росією АР Крим та місті Севастополь, була схвалена 19 грудня 2016 р. Щоправда, за цей документ (71/205) проголосували 70 країн, ще 77 утрималися, а проти виступили 26 делегацій, серед яких – Росія, Вірменія, Білорусь, Китай, Індія, Сербія, Північна Корея та інші. За рік, 19 грудня 2017 р. Генеральна Асамблея ООН в Нью-Йорку голосувала за новий проект резолюції про ситуацію з правами людини в Криму, розроблений Україною. Назва і тематика документа, винесеного цього разу на розгляд ООН, збігалася з минулорічною. Але проект нової резолюції ООН був предметнішим, об'єктивнішим і більш сфокусованим на правах людини. Ці зміни, серед іншого, стали результатом співпраці українських дипломатів із правозахисними організаціями. Також до проекту були включені нові виклики і можливості для захисту прав людини в Криму, які з'явилися протягом 2017 року. Зокрема, в ньому ситуація в Криму визнана триваючою окупацією і міжнародним збройним

конфліктом, що на практиці означає, що кримчани, які стали жертвами окупації, можуть розраховувати на ширший інструментарій міжнародно-правових механізмів захисту. Резолюція також врахувала початок процесу «Україна проти Росії» в Міжнародному суді ООН і вимагала від Росії «*повністю і негайно*» виконати постанову Суду від 19 квітня 2017 року про тимчасові заходи у цій справі, звертаючи увагу на встановлену практику дискримінації українців, кримських татар, інших етнічних та релігійних груп. Вона також засуджувала: встановлення законів РФ у Криму, автоматичне присвоєння кримчанам російського громадянства, мілітаризацію Криму, примусове виселення і конфіскацію приватної власності окупаційною владою в порушення норм міжнародного права, переслідування релігійних спільнот у Криму, зокрема кримських мусульман, заборону культурних, релігійних установ, правозахисних організацій і засобів масової інформації. Нарешті, резолюція ГА ООН звертає увагу на зусилля України щодо підтримки зв'язків зі своїми громадянами, що проживають на окупованому півострові – економічних, фінансових, політичних, соціальних, інформаційних, культурних та інших і закликає полегшити кримчанам «доступ до демократичних процесів, економічних можливостей і об'єктивної інформації». Усі ці зміни й доповнення до резолюції ООН були дуже важливими для України. В підсумку, цей оновлений, сильніший проект рішення ГА ООН щодо прав людини в Криму підтримала майже така ж кількість країн, як і минулого року: за проголосувала 71 держава, утрималися – 77, голосували проти 25 країн¹⁵.

Отже, Україна з самого початку російсько-української війни проявляє значну активність на міжнародній арені, і зокрема в ООН, щодо засудження та приборкання російської агресії і відновлення територіальної цілісності своєї держави. Зокрема 3 березня 2015 р. президент України **Петро Порошенко** підписав Указ «Про звернення до ООН та ЄС стосовно розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки». З подібним проханням Україна звернулася і до Ради Безпеки ООН. 17 вересня 2015 р. була опублікована Заява Верховної Ради України з приводу 70-річчя Організації Об'єднаних Націй та членства України в ООН. У ній, зокрема, наголошувалося на актуальності принципів Статуту ООН щодо розвитку добросусідських відносин між націями на основі принципу верховенства міжнародного права, суверенної рівності держав, утримання в міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, мирного врегулювання міжнародних спорів. 11 серпня 2016 р. українська делегація в РБ ООН виступила із заявою щодо російських провокацій у Криму і підтримки територіальної цілісності України. 13 жовтня 2016 р. в українських ЗМІ була опублікована стаття спеціального представника ООН **Джихан Султанглу** «Майбутнє Донбасу. Яку роль відіграє ООН у зусиллях з відновлення регіону».

¹² Див.: Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2014–2016). Київ, 2017. С. 308–309.

¹³ Чекаленко Л. У чому полягає механізм захисту ООН? // За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У 2-х кн. Київ, 2022. Кн. 2. С. 14–27.

¹⁴ General Assembly official records, 68 session: 80 plenary meeting. Thursday, 27 March 2014, New York. URL <https://digitallibrary.un.org/record/768577?ln=en>

¹⁵ Печончик Т. Нова резолюція ООН щодо Криму: десять змін, важливих для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/19/7075262/>

13 лютого 2017 р. за головування України в Раді Безпеки ООН було ухвалено резолюцію щодо підвищення зусиль у протидії терористичним атакам проти об'єктів критичної інфраструктури в рамках Глобальної контртерористичної стратегії ООН. 9 вересня 2017 р. українські дипломати довели до відома Генерального секретаря ООН А. Гуттереша позицію України щодо введення миротворців на Донбас. 12 січня 2019 р. українські ЗМІ опублікували розлогу статтю представника України в ООН **В. Єльченка** «ООН майбутнього», в якій, зокрема, дипломат закликав позбавити Росію права вето в Раді Безпеки ООН. Ця вимога прозвучала і у виступі президента України П. Порошенка на Генеральній Асамблеї ООН 20 лютого 2019 р., в якому йшлося про ситуацію на окупованих Росією територіях України.

25 вересня 2019 р. на загальних дебатах 74-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН новообраний президент України **Володимир Зеленський** у своєму першому виступі на цьому найвищому міжнародному форумі наголосив: «*Завершення війни, повернення всіх окупованих українських територій і панування миру є моїм завданням... Саме тому ми потребуємо світової підтримки. Я розумію: всі присутні тут мають власний державний клопіт. І чужі проблеми не повинні хвилювати вас більше, ніж власні. Але в сучасному світі, де ми з вами живемо, більше немає чужої війни. І ніхто з вас не зможе почувати себе у безпеці, коли йде війна в Україні, коли йде війна в Європі*»¹⁶. А у зверненні до Ради Безпеки ООН 8 травня 2020 р. з нагоди 75-річчя закінчення Другої світової війни в Європі міністр закордонних справ України **Д. Кулеба** нагадав, що Росія не має права приватизувати перемогу та вести гібридну війну проти України.

Однак, всі зазначені вище звернення, заяви, пропозиції та міжнародне засудження агресії і агресора – Російської Федерації, поки що не привели до позитивного результату. Росія систематично зловживає своїми правами постійного члена Ради Безпеки та ворує рішення, що стосується її агресії проти України. У такий спосіб Росія порушує засадничу норму Статуту ООН. На жаль, відсутність одностайності постійних членів Ради Безпеки ООН унеможливує виконання головного завдання цієї безпекової структури щодо захисту України та підтримання міжнародного миру й безпеки. Наприклад, 19 лютого 2020 р. Рада Безпеки ООН розглянула питання виконання Мінських угод. Непостійні члени РБ ООН Бельгія, Естонія, Німеччина, Польща, а також постійний член Ради Безпеки Франція цілковито підтримали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах. Метою ж Росії було перекидання на Україну відповідальності за невиконання Мінських угод, що повинно було стати вагомим аргументом домогатись «покарання» України та скасування економічних санкцій з Росії. Аби уникнути такого розвитку подій, німецько-французькі посередники намагалися показати, що Україна виконує Мінські угоди, а на заваді їхньої повної імплементації залишається імперська позиція Росії. Утім зазначені ініціативи були вчоргове заблоковані російською стороною.

Не набагато кращим виглядає, а про це вже йшлося вище, і голосування держав-членів ООН під час ухвалення резолюцій Генеральною Асамблеєю ООН щодо росій-

сько-української війни. Наприклад, якщо у грудні 2018 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію, в якій засудила мілітаризацію Росією Чорного та Азовського морів, то через рік, у грудні 2019 р. за резолюцію ГА ООН «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, а також районів Чорного і Азовського морів» проголосували лише 63 країни, утримались 66 країн, а проти голосували 19 країн: Вірменія, Білорусь, Бурунді, Камбоджа, Китай, Куба, КНДР, Іран, Киргизстан, Лаос, М'янма, Нікарагуа, Філіппіни, Росія, Сирія, Судан, Венесуела, Зімбабве.

Все це, на жаль, підтверджувало думку колишнього міністра закордонних справ України, директора Центру дослідження Росії **В. Огризка**, висловлену ще в листопаді 2016 р., про те, що «з практичної точки зору немає жодної перспективи вирішити українсько-російський конфлікт в ООН». Загалом, військово-політичне замороження цього конфлікту впродовж 2014–2021 рр. перетворило його на виснажливе протистояння, на справжнє випробування дієвості державних структур як України, так і Росії в умовах гібридної війни. Однак за цих обставин актуалізувалося питання готовності Організації Об'єднаних Націй, демократичних країн світу нівелювати асиметрію потенціалів Києва і Москви у цьому протистоянні. Адже Кремлю не зникати потужними засобами пропаганди переконувати росіян та світову громадськість у т. зв. підступних намірах ворожого оточення, яке тільки і мріє, як розчленувати «матінку Росію», перетворити Україну на «АнтиРосію», незважаючи на, за його переконанням, «історичну єдність українців і руських» і «корінні руські землі на Україні».

Росія, плануючи анексію Криму та гібридну агресію проти України, розраховувала на те, що міжнародне співтовариство, зокрема ЄС, швидко не вивчить уроки своїх балканських помилок та залишатиметься розділеним у питанні спільної зовнішньої політики щодо російської гібридної війни проти України. Впродовж 2014–2022 рр. російська дипломатія докладала максимум зусиль, аби грати на протиріччях всередині Європейського Союзу. Російська політика на цьому етапі полягала у визнанні факту європейських санкцій за анексію Криму з блокуванням інституційних контактів на рівні ЄС – Росія. Нейтралізація такої політики, вважали російські еліти, була можлива шляхом активізації двосторонніх відносин з окремими країнами-членами ЄС. Кремль фактично поділив країни ЄС за критерієм критичного ставлення до Росії на умовні три групи: 1) найбільш послідовно «антиросійські» налаштовані; 2) «нейтральні» зі схильністю до «конструктивної» політики в окремих секторальних питаннях; 3) готові до більш активної співпраці в обхід санкцій. У першій групі російська дипломатія бачила Польщу, Естонію, Латвію, Литву, Чехію. З цими країнами Кремль має напружені конфліктні відносини. У другу групу входили лідери Європейського Союзу – Німеччина (з якою реалізований стратегічний проєкт газопровід «Північний потік-2»), Франція (традиційно має російський сентимент), Данія, Швеція, Фінляндія (скандинавські країни так і не заблокували побудову газопроводу на Балтиці), Італія (є акціонеркою газопроводу «Південний потік»), Іспанія, Португалія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург (зазнає збитків від

¹⁶ Виступ Президента України Володимира Зеленського на загальних дебатах 74-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-zagalnih-57477news/2023/04/1/7396038/>

Учасники Першого саміту Кримської платформи. У центрі – президент України Володимир Зеленський.
Київ, 23 серпня 2021 р. Фото з веб-сайту President.gov.ua

санкцій проти РФ у своїй банківській системі), Словенія, Хорватія, Болгарія, Румунія, Мальта, Ірландія. Останнім часом балканська частина цих країн (Болгарія, Румунія, Хорватія) мають більш напружені відносини з РФ. Третя група найбільш проблемна для спільної зовнішньої політики ЄС та перспективна для Росії. Це Австрія (австрійські фірми беруть участь у модернізації інфраструктури в окупованому Криму), Угорщина («Росатом» будує нові ядерні реактори на угорській атомній станції «Пакш»), Греція і Кіпр (мають православні сентименти до РФ).

Однак показово, що попри спроби Росії мотивувати насамперед Угорщину, Австрію до накладення вето на продовження режиму санкцій проти РФ за анексію Криму, ці зусилля зазнають невдачі. Навіть країни, які отримують певні преференції від продовження торговельно-економічного співробітництва з Росією, виявляються неготовими до відкритого порушення принципу консенсусу щодо ухвалення принципових зовнішньополітичних рішень Європейського Союзу. Насамперед тому, що сучасні неспокійні часи чергової трансформації міжнародної системи вимагають від середніх і малих за кількістю населення і політичним потенціалом країн Євросоюзу політичного реалізму та відповідальності. Надто ризикованими можуть бути гіпотетичні перспективи автономного плавання у бурхливих водах міжнародної політики. Окупація Криму показала, що РФ відкрито нехтує міжнародним правом та готова силовими засобами переглядати існуючі кордони в Європі. Російська війна проти України є надто чутливим питанням сучасних міжнародних відносин, аби середні і малі країни ЄС почувались у безпеці без європейської солідарності та відповідальності. Тому в інтересах цих країн не провокувати розколи і непорозуміння всередині Європейського Союзу щодо такого принципового питання, як порушення міжнародного

права і загроза миру в Європі внаслідок окупації Криму та подальшої російської агресії проти України.

В цій ситуації перед Україною стояло набагато складніше завдання: захищати національний суверенітет і територіальну цілісність в умовах гібридної війни та одночасно проводити соціально непопулярні, але необхідні для модернізації українського суспільства та успішного просування на шляху євроінтеграції реформи. І за цих умов вкрай важливими для України є успіхи на дипломатичному фронті, значення яких неймовірно збільшилося після широкомасштабної агресії Росії проти України у 2022 році. Звичайно, головну роль у стримуванні російської агресії та захисті України відіграють Збройні Сили України і добровольчі батальйони, які своїми героїчними діями на початку широкомасштабної війни зламали амбіційні агресивні плани Росії окупувати Україну за декілька днів/тижнів. Водночас українські дипломати весь час тримали зовнішній фронт, добиваючись консолідованої підтримки міжнародного співтовариства і забезпечення його систематичного тиску на агресора. Зокрема, дипломатичні зусилля України під час консультацій у Мінську та переговорів у Нормандському форматі дали змогу суттєво зменшити інтенсивність вогню на Донбасі, що врятувало тисячі життів військових і цивільних.

Важливим успіхом української дипломатії стало проведення в Києві 23 серпня 2021 р., напередодні 30-ої річниці відновлення незалежності України, за участі 46 високих делегацій (усіх країн-членів ЄС і НАТО, низки інших держав та міжнародних організацій) установчого саміту нового міжнародного формату – Кримської платформи. Варто звернути увагу на те, що консолідована позиція Європейського Союзу стала мотивом до орієнтації на нього країн, які ведуть переговори про вступ до ЄС. Зокрема, міністрами закордонних справ були представлені Республіка Північна Македонія і Чорногорія.

Головний дипломат України Дмитро Кулеба на засіданні ГА ООН

На жаль, косовська проблема завадила бути представленими на «Кримській платформі» Албанії і Сербії. Боснійські серби, боснійські мусульмани і боснійські хорвати також не досягли консенсусу щодо представлення на «Кримській платформі» Боснії та Герцеговини.

Саміт Кримської платформи 2021 р., на якому міжнародні учасники вперше з 2014 р. публічно визнали Крим окупованою територією і ухвалили декларацію про деокупацію Криму та його повернення під контроль України, став, на думку міністра закордонних справ України **Д. Кулеби**, «наймасштабнішим міжнародним заходом, який Україна проводила за всю історію незалежності, і, безперечно, однією з найважливіших подій року в українській зовнішній політиці. Кримська платформа перекреслила роки самонавіювання, яким займалися російські чиновники, розповідаючи, що питання Криму, мовляв, «закрите». Участь 46 партнерів у саміті Кримської платформи в Києві переконливо довела, що питання Криму «закритим» стане лише тоді, коли над півостровом замайорить український прапор. Росії доведеться повернути загарбані території законному господареві та відповідати за свої злочини»¹⁷.

Водночас, Україна активно розвивала двосторонню співпрацю зі стратегічними партнерами. Зокрема, партнером України номер один у безпековій сфері стали Сполучені Штати Америки. Новий етап українсько-американських відносин відкрив візит президента України В. Зеленського до США 31 серпня – 3 вересня 2021 р., під час якого він з американським президентом **Дж. Байдемом** підписали Меморандум стратегічного партнерства з метою поглиблення взаємодії у сферах безпеки та оборони, торгівлі, енергетики й інших галузях. А під час візиту до США міністра закордонних справ України Д. Кулеби 10–11 листопада 2021 р. сторони підписали Хартію стратегічного партнерства. За підсумками переговорів з американськими високопосадовцями Д. Кулеба заявив,

що «Росія уникає перемовин. І на рівні лідерів, і на рівні міністрів закордонних справ. Але ми постійно шукаємо шляхів активізації цього процесу. І в принципі у Вашингтоні, і в Києві є розуміння, що ще активніше залучення США до процесу мирного врегулювання пішло б на користь усім учасникам»¹⁸.

Другим важливим стратегічним партнером України стала Велика Британія. 1 січня 2021 р. набула чинності Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між двома державами, яка вивела відносини Києва і Лондона на принципово новий рівень.

На європейському напрямку впродовж 2021 р. українська дипломатія домоглася створення «Люблінського трикутника» (Литва, Польща, Україна). Зміцнювались відносини України з країнами «Вишеградської четвірки» та «Бухарестської дев'ятки» (Румунія, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Болгарія). У червні 2021 р. Україна, Грузія, Молдова створили «Асоційоване тріо».

З метою протистояння широкій інформаційній пропаганді Росії у світі та боротьби з її дезінформацією під час російсько-української війни, міністерство закордонних справ України кардинально оновило й посилило інформаційну, іміджеву та культурну діяльність, розробивши Комунікаційну стратегію і Стратегію публічної дипломатії. Наприклад, у 2021 р. з ініціативи України в ООН уперше відбувся спеціальний захід під назвою «Перевірка фактів як глобальна практика з протидії дезінформації та неправдивим відомостям».

Також з метою привернення уваги міжнародної спільноти до незаконних арештів і тортур у донецькій в'язниці «Ізоляція» та інших місць позбавлення волі українських громадян на окупованих територіях Донбасу, МЗС України започаткувало міжнародний проект «Isolation: must speak» тощо.

¹⁷ Кулеба Д. Українська дипломатія за 30 років незалежності України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXII. Київ, 2021. С. 10.

¹⁸ День. 13 листопада 2021. С. 1.

ЧАСТИНА 3. ООН ТА УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ В БОРОТБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2022 рік став найважчим роком в історії незалежної України і найскладнішим роком для української дипломатії. Гібридна війна з неоімперською Росією, що в різних формах тривала протягом восьми років і була скерована переважно на руйнування української ідентичності, перейшла в нову фазу – широкомасштабну збройну агресію Росії проти України, спрямовану на цілковите знищення Української держави. Ця війна стала історичним випробуванням для України, усіх державних інститутів, кожного українця й українки. Вона, зокрема, поставила амбітні, найскладніші завдання перед українською дипломатією із захисту національних інтересів України в усіх куточках світу і на всіх міжнародних майданчиках в умовах воєнного стану. *«Місія України, нашої дипломатії, – наголосив з приводу цього міністр закордонних справ України Д. Кулеба, – полягає в тому, щоб і надалі об'єднувати світ у протистоянні терористичній Росії та іншим ревізіоністам. Це відповідає життєвим інтересам абсолютної більшості суверенних держав, які поважають Статут ООН. Від консолідованості міжнародної спільноти залежить не просто майбутнє світового порядку та демократії, а й нормальне та стабільне життя в усіх куточках планети. Альтернатива – повернення світу в стан війни всіх проти всіх і багаторівневі кризи на континентах». Д. Кулеба також заявив, що «Україна переконана в необхідності формування ефективної безпекової архітектури світу, яка має засновуватися на повазі до міжнародного права та жорстких гарантіях безпеки, а не деклараціях. Наша держава готова виступити драйвером цих процесів у глобальному вимірі»¹⁹.*

Так, ще 31 січня 2022 р. на прохання України відбулося засідання Ради Безпеки ООН щодо загрози російської агресії проти України. 14 лютого 2022 р. Генеральний секретар ООН А. Гутерреш провів телефонні розмови з міністрами закордонних справ України та Росії Д. Кулебою і С. Лавровим. Йшлося про деескалацію ситуації по периметру українсько-російського державного кордону. 17 лютого 2022 р. відбулося чергове засідання Ради Безпеки ООН щодо безпекової ситуації навколо України через концентрацію російських військ по всьому периметру кордону. 18 лютого 2022 р. сайт МЗС України опублікував Заяву-протест до ЮНЕСКО у зв'язку з будівельними роботами у Бахчисарайському палаці. А 21 лютого 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликав скликати Раду Безпеки ООН у відповідь на визнання В. Путіним незалежності «ДНР» і «ЛНР».

Незважаючи на усі превентивні заходи, попередження й застороги міжнародного співтовариства, на світанку 24 лютого 2022 р. Путін розпочав брутальне широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну, що поклато початок найбільшій війні в Європі з часів Другої світової війни і викликало глибоке обурення світової спільноти. Того ж дня Генеральний секретар ООН А. Гутерреш засудив чергове порушення РФ суверенітету і територіальної цілісності України, а наступного дня, 25 лютого, відбулося засідання Ради Безпеки ООН, на якому Росія, яка за ротаційним принципом саме головує в РБ з порушенням процедури (згідно зі статтею 20 Тимчасових правил процедури РБ, не має головує представник країни/країна, безпосередньо пов'язана з питанням, що розглядається, тобто в даному випадку РФ), заблокувала український проект резолюції із засудженням широкомасштабної війни Росії проти України та закликом до виведення російських військ з її території, а також утриматися від будь-якої подальшої незаконної погрози силою або її застосування проти будь-якої держави-члена ООН. ОАЕ і Китай утрималися від голосування за цей проект резолюції Радбезу, яка мала створити додаткові підстави для подання України до Міжнародного суду (МС) в Гаазі. У відповідь Постійний представник України при ООН С. Кислиця, а також міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликали усі країни розірвати дипломатичні відносини з РФ, а міжнародні організації – заблокувати або призупинити членство Росії.

26 лютого 2022 року Україна все ж подала до Міжнародного суду заяву про порушення справи проти Російської Федерації щодо порушення Конвенції 1948 р. про попередження злочину геноциду та покарання за нього. При цьому наводилися незаперечні факти, що свідчать про планування акцій геноциду. Одночасно Україна звернулася до МС із проханням вжити заходів, *«аби запобігти неоправданій шкоді правам України та її народу та уникнути загострення чи розширення суперечки між сторонами за Конвенцією про геноцид»*. Не висловлюючись по суті, Міжнародний суд у своєму рішенні від 16 березня 2022 року вказав три тимчасові заходи: Російська Федерація має негайно призупинити військові операції, які вона розпочала 24 лютого 2022 року на території України; Росія має гарантувати, що будь-які військові чи нерегулярні збройні формування, якими вона може керувати або підтримувати, а також будь-які організації та особи, які можуть підлягати її контролю чи керівництву, не вживали жодних заходів для сприяння військовим операціям; обидві сторони по-

¹⁹ Кулеба Д. Зміцнюємо дипломатичний фронт заради перемоги України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXXIII. К., 2022. С. 9.

Генеральна асамблея ООН підтримала резолюцію щодо війни РФ в Україні. 2 березня 2022 р.

винні утримуватися від будь-яких дій, які можуть погіршити чи подовжити спір у Міжнародному суді чи ускладнити його вирішення.

27 лютого 2022 р. на засіданні Ради Безпеки ООН було ухвалено рішення про скликання 28 лютого 2022 р. за ініціативою України екстреної сесії Генеральної Асамблеї ООН у питанні засудження Росії за її агресію проти України. Відкриваючи сесію ГА, Генеральний секретар ООН А. Гутерреш наголосив: «Атака на Україну – це виклик всьому світу». На обговорення був винесений проект резолюції, підготовлений Україною і підтриманий 96 країнами-членами ООН. Постійний представник України при ООН С. Кислиця у своєму виступі зазначив: «Вперше з тих пір як з'явилася ООН ведеться повномасштабна війна в Європі. Війська напали з території Росії, Білорусі та окупованих частин України... Росія заблокувала Чорнобильську АЕС. Нанесла удар по мирним цивільним судам. Росія б'є по дитячим будинкам, садкам, автобусам з мирними людьми. Вже понад 300 мирних людей загинуло, в тому числі 16 дітей. Росія має зупинити напад на Україну. Росія має вивести війська з території України. Також Генасамблея має засудити дії Білорусі. Напад на Україну – це загроза демократії в усьому світі»²⁰.

Після тривалого обговорення за участю представників багатьох держав світу, на шостому засіданні екстреної сесії Генеральної Асамблеї ООН 2 березня 2022 р. була ухвалена резолюція на підтримку суверенітету України і з вимогами до РФ припинити агресію проти неї та вивести російські війська з України і водночас вирішити питання деокупації Криму та Донбасу. Важливо відзначити, що Генеральна асамблея ООН не лише засудила дії Росії щодо

України, а у своїй резолюції назвала їх агресією Російської Федерації проти України. При цьому, спираючись на резолюцію від 1974 р. про визначення агресії як використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, учасники обговорення підтвердили відданість суверенітету, незалежності, єдності та цілісності України, включно з її територіальними водами, що означало: доки РФ не звільнить загарбане море – вона буде вважатися агресором. При цьому важливим є і те, що ООН засуджує будь-які заяви Російської Федерації про застосування зброї масового знищення. ООН звертає увагу також на потенційний вплив війни на зростання продовольчої небезпеки в усьому світі, оскільки Україна є експортером зерна та іншої сільськогосподарської продукції, коли мільйони людей зіштовхуються з голодом або загрозою голоду, відчувають серйозну нестачу продовольства в кількох регіонах світу.

Абсолютна більшість держав-членів ООН – 141 країна, розуміючи, що якщо агресію Росії не зупинити зараз, вона не обмежиться Україною, проголосувала за ухвалення цієї резолюції. Тільки 5 країн не підтримали рішення ГА ООН з вимогами до РФ про припинення агресії проти України і «необхідності якнайшвидшого досягнення всеосяжного, справедливого й тривалого миру в Україні відповідно до принципів Статуту ООН». Серед таких – Росія, Республіка Білорусь, Сирія, КНДР та Еритрея. Утримались 35 країн, серед них – Китай, Казахстан, Пакистан, Іран, Венесуела, Куба, ПАР та інші. Загалом, результати голосування на цій сесії Генеральної Асамблеї ООН були важливим успіхом діяльності української дипломатії в перші дні широкомасштабного вторгнення Росії в Україну.

²⁰ ООН розглядає резолюцію по російському нападу на Україну.

URL: <https://intent.press/news/world/2022/oon-pidtrimala-zupinku-rosijskogo-napadu-na-ukrayinu/>²¹ Гуменюк Б.І. Слово – зброя дипломата. Київ, 2022. С. 27–28.

До таких успіхів слід також віднести ухвалу Міжнародного суду ООН в Гаазі 16 березня 2022 р., що зобов'язав Росію припинити розпочаті 24 лютого 2022 року воєнні дії в Україні, заявленою метою яких було «запобігання і покарання» нібито геноциду в Луганській та Донецькій областях України. Головна суддя Міжнародного суду ООН заявила, що Російська Федерація повинна, в очікуванні остаточного рішення у справі, призупинити військові дії та має також припинити будь-яку військову допомогу так званім «ЛДНР». У відповідь на це рішення 17 березня 2022 р. МЗС РФ цинічно заявило, що Міжнародний суд ООН нібито не має юрисдикції за позовом України з вимогою припинення російської агресії проти цивільних об'єктів України. 22 березня 2022 р. Рада Безпеки ООН не підтримала китайсько-російський проект резолюції про тимчасове припинення вогню заради вирішення гуманітарних проблем в Україні. РФ не погодилась на припинення військових дій у принципі. 31 березня 2022 р. Україна домоглася створення комісії ООН із розслідування скоєних російськими солдатами воєнних злочинів під час збройної агресії проти України. 4 квітня 2022 р. Росія на засіданні РБ ООН заперечувала свою причетність до масового вбивства цивільних громадян в Україні, зокрема, у місті-супутнику Києва – Буча. Президент України В. Зеленський вчоргове закликав виключити РФ з РБ ООН, а Генеральна Асамблея ООН консенсусом ухвалила резолюцію, яка зобов'язує держави – постійні члени Ради Безпеки ООН обґрунтовувати застосування права вето у кожному окремому випадку. 7 квітня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН позбавила Росію прав у Раді ООН з прав людини через злодіяння в Україні. 21 квітня 2022 р. Росія відкинула пропозицію Генерального секретаря ООН А. Гутерреша щодо Пасхального припинення вогню, а 26 квітня під час його візиту до Москви, Кремль заявив, що «США ведуть проксі-війну проти РФ на території України». Наступного дня, 27 квітня 2022 р. А. Гутерреш відвідав зруйноване російськими військами м. Бородянка Київської області. Росія завдала в цей день ракетного удару по Києву і, мабуть, у Генерального секретаря ООН не залишилося ілюзій щодо можливостей домовлятися з країною-агресором. 23 червня 2022 року Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) отримав від України заяву про відкриття справи проти Росії щодо «звинувачень українського уряду в масових і грубих порушеннях прав людини, вчинених Російською Федерацією та її військовими операціями на території України з 24 лютого 2022 року».

Загалом, на думку відомого вітчизняного дипломата, історика-міжнародника **Б. Гуменюка**, потужний імпульс формуванню нової, наступальної української дипло-матії в умовах широкомасштабної російської агресії проти України дав президент Володимир Зеленський. «Не тільки неймовірна інтенсивність зустрічей з лідерами європейській і позаєвропейських держав, виступи в парламентах десятків країн світу, сприяння у формуванні могутньої міжнародної коаліції, яка ефективно допомагає нам руйнувати загарбницькі плани ворога, – все це є незаперечною дипломатичною заслугою в тім числі й глави держави. І справа, звичайно, не тільки в кількості зустрічей, виступів за

кордоном, загальному обсязі зовнішньополітичних дій на найвищому рівні, а в змісті цієї роботи. Виступаючи перед парламентами європейських країн, глава держави називає речі своїми іменами, відкидає почуття меншовартості в розмовах з європейськими лідерами, сміливо вказує на ті свідомі чи несвідомі помилки, які вони вчинили і які призвели до трагічних подій сьогодні. Все це робиться дуже гідно, виважено, аргументовано, і тому з ним погоджуються, тому його поважають, тому йому довіряють», – зазначає **Б. Гуменюк**²¹.

Наприклад, після того, як 6 червня 2022 р. представник РФ в РБ ООН **В. Небензя** заперечив відповідальність Росії за продовольчу кризу у світі, президент України В. Зеленський закликав виключити РФ з Продовольчої організації ООН (FAO), а 10 червня 2022 р. він виступив з вимогою негайної реформи Організації Об'єднаних Націй. А 12 серпня 2022 р., після того, як на засіданні РБ ООН РФ відмовилась демілітаризувати Запорізьку атомну електростанцію, президент України В. Зеленський заявив, що «Росія пробила дно у історії світового тероризму». 18 серпня 2022 р. у Львові В. Зеленський провів переговори з президентом Туреччини **Р. Ердоганом** і Генеральним секретарем ООН А. Гутеррешем. Обговорювались умови постачання на світовий ринок українського продовольства. 24 серпня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив на засіданні Ради Безпеки ООН. Він звинуватив РФ у обстрілі пасажирського потягу на станції Чапліно Дніпропетровської області і висловив невдоволення відсутністю чіткої позиції ООН щодо цього терористичного акту Росії. На цьому тлі 26 серпня 2022 р. РФ блокувала прийняття підсумкового документа X Оглядової конференції ООН щодо договору про нерозповсюдження ядерної зброї. А після т. зв. референдумів, які відбулися у вересні 2022 року, Росія знову наклала вето на резолюцію РБ ООН, яка мала засудити приєднання окупованих територій до РФ. У зв'язку з цим, 20 вересня 2022 р. на відкритті чергової сесії Генеральної Асамблеї ООН міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликав підтримати відновлення територіальної цілісності України у міжнародно-визнаних кордонах 1991 року, а 15 березня 2023 р. він заявив, що «Росію треба вигнати з Радбезу ООН, де вона сидить на троні безкарності». Глава МЗС України зауважив, що представники Росії незаконно узурпували місце СРСР у Раді Безпеки ООН у грудні 1991 року. Тоді, за його словами, жодна правова процедура, визначена Статутом ООН, не була дотримана. «Росія ніколи юридично не набувала статусу постійного члена Ради Безпеки ООН та має бути вигнана з цього поважного органу. В іншому разі злочинець у кріслі судді продовжуватиме ставити під сумнів легітимність всієї системи ООН», – наголосив Д. Кулеба²².

1 квітня 2023 р. у зв'язку з початком місячного головування Росії на ротаційній основі в Раді Безпеки ООН президент України В. Зеленський також вчоргове заявив про нагальну необхідність реформування цього безпекового органу. «На жаль, ми маємо й новину очевидно абсурдну і деструктивну. Сьогодні держава-терорист почала головувати в Раді Безпеки ООН... Складно уявити щось таке, що

²¹ Гуменюк Б.І. Слово – зброя дипломата. Київ, 2022. С. 27-28.

²² Кулеба: Росію треба вигнати з Радбезу ООН, де вона сидить на троні безкарності.
URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/15/7393582/>

більше доводить повне банкрутство таких інституцій. Немає такої форми терору, який ще не був би здійснений Росією. І не буде такої причини, яка зупинить реформу глобальних інституцій, зокрема Радбезу ООН. Реформу, яка очевидно назріла – щоб держава-терорист і будь-яка інша держава, яка хоче бути терористом, не могла зруйнувати мир. Терористи повинні програти, повинні відповідати за терор, а не головувати будь-де», – наголосив український президент²³.

Варто зазначити, що подібної думки дотримуються також чимало державних і політичних діячів світу. Заклик України підтримав, наприклад, міністр закордонних справ Чеської Республіки **Ян Ліпавський**: «Погоджуюсь із Володимиром Зеленським: Рада Безпеки ООН потребує реформування. Останнім доказом цього є те, що в інституції, яка мала б забезпечувати мир, головує держава, яка порушує Статут ООН і загрожує безпеці всього світу», – заявив очільник чеської дипломатії. Головний дипломат Європейського Союзу **Жозеп Боррель**, своєю чергою, зазначив, що початок головування Росії «насує дню дурня». А міністр закордонних справ Литви **Габріелюс Ландсбергіс** іронічно привітав Росію з початком головування в Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй, написавши у Twitter: «Вітаємо Росію з початком головування в Раді Безпеки ООН! З нетерпінням чекаємо на енергійні дискусії щодо пропозиції України про місце призначення ваших військових кораблів». А напередодні Естонія, Латвія та Литва спільно виступили проти російського головування в РБ ООН. Закликав реформувати Раду Безпеки ООН і президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган: «Чинний устрій, за якого доля людства опиняється в руках п'яти держав (постійних членів РБ з правом вето. – Авт.), не є стійким. Потрібно невідкладно реформувати РБ ООН, із всеосяжним та інклюзивним порозумінням», – сказав турецький президент 4 квітня 2023 р. на вечері з іноземними послами та дипломатами²⁴.

Щоправда, свавільне застосування Росією права вето, що фактично паралізувало діяльність РБ ООН, змусило Генасамблею ООН вдатися до певних контрзаходів. ГА ООН консенсусом ухвалила резолюцію A/RES/76/262, яка дозволяє ГА ООН збиратися щоразу, коли в Раді Безпеки застосовується право вето. Зокрема, президент ГА ООН повинен скликати офіційне засідання упродовж 10 днів.

У руслі цього рішення, наприклад, 11 жовтня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН засудила масові російські ракетні атаки проти енергетичної інфраструктури України. 14 листопада 2022 р. ГА ООН ухвалила резолюцію про притягнення Росії до відповідальності за порушення нею міжнародного права через вторгнення в Україну, а також створення механізму компенсацій Україні за збитки, завдані російськими агресорами. Документ підтримали 94 держави, 73 утрималися, а 14 виступили проти (РФ, Білорусь, Сирія, Іран, Зімбабве, Куба, Китай, Еритрея, Малі, Центрально-Африканська республіка, КНДР, Ефіопія, Нікарагуа та Багами. 23 лютого 2023 р. Генеральна Асамблея ООН проголосувала за проект резолюції, яка закликає до пошу-

ку справедливого та міцного миру для України. Резолюцію підтримала 141 країна, 32 – утрималися, а сім країн проголосували проти (РФ, Білорусь, КНДР, Сирія, Еритрея, Малі та Нікарагуа), тобто у двічі менше, ніж у листопаді 2022 р.

31 березня 2023 р. президент України В. Зеленський на прес-конференції за підсумками т. зв. Бучанського саміту заявив, що спеціальний трибунал за злочини агресії Росії проти України має бути створений після перемоги України й завершення війни з Росією шляхом ухвалення відповідної резолюції Генеральної Асамблеї ООН. «Над цим ми працюємо... Ми розуміємо, для нас головне – набрати велику кількість держав, щоб велика кількість держав була об'єднана. І об'єднана вже підтримувати той чи інший формат відповідної резолюції. І це буде крок номер один. А вже тоді перейдемо до практичних кроків щодо трибуналу», – сказав глава держави. У цьому контексті В. Зеленський згадав історичне рішення Міжнародного кримінального суду від 17 березня 2023 р. видати ордер на арешт президента Росії В. Путіна у зв'язку з ситуацією в Україні, який став на його думку «дуже серйозним сигналом» у напрямку створення трибуналу і значним досягненням української дипломатії²⁵.

Найбільшим на сьогодні успіхом проактивної роботи української дипломатії в ООН мабуть слід вважати історичне голосування 12 жовтня 2022 р. за резолюцію одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН» (ES 11/4). Цією резолюцією ГА ООН засудила псевдо-референдуми на окупованих територіях України, спроби РФ анексувати чотири області України – Донецьку, Луганську, Запорізьку та Херсонську, які «тимчасово окуповані Росією внаслідок агресії, що порушує територіальну цілісність, суверенітет і політичну незалежність України» і закликала держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи ООН не визнавати будь-які зміни статусу областей України та вимагати від РФ негайного та безумовного скасування своїх рішень щодо статусу областей України і виведення всіх своїх військ з території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів. На відміну від трьох попередніх резолюцій ГА ООН з питань війни Росії проти України, ця отримала найбільшу підтримку серед 193 країн-членів ООН. За неї проголосували рекордні 143 держави, зокрема багато африканських та азійських країн, які змінили політичну позицію та поступово відмовляються від політики безумовного нейтралітету щодо російсько-української війни. Представники 5 країн проголосували «проти» цієї резолюції – РФ, Білорусь, КНДР, Нікарагуа, Сирія, і 35 «утрималися»²⁶.

Тим часом РФ продовжує політику бойкоту невідгідних їй рішень та дій ООН. Зокрема, за 15 місяців після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну Рада Безпеки ООН провела 30 засідань, присвячених обговоренню наслідків російської агресії проти України (два з них за участю президента України), але РФ ветувала практично усі проекти резолюцій²⁷. 21 жовтня 2022 р., наприклад, російська делегація бойкотувала засідання Ради Безпеки ООН,

²³ Тищенко К. Зеленський: Не буде причини, що зупинить реформу Радбезу ООН. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/1/7396038/>

²⁴ Президент Туреччини закликав реформувати Раду безпеки ООН. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/5/7159221/>

²⁵ Зеленський: трибунал щодо Росії хочемо створити через резолюцію ООН. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/31/7395942/>

²⁶ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/4. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

²⁷ Мудра І. Як змінилися настрої в ООН з початку повномасштабної війни в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/05/15/7402253/>

на якому розглядалось питання надання РФ іранських ударних безпілотних апаратів. МАГАТЕ відкинуло звинувачення РФ щодо можливості використання Україною «брудної» ядерної бомби. 3 листопада 2022 р. Рада Безпеки ООН відхилила російські пропозиції щодо розгляду теми «амери-канських біологічних лабораторій в Україні». 8 листопада 2022 р. Київ відвідала посол США в ООН **Лінда Томас-Грінфільд**. Йшлося про організацію міжнародної підтримки Україні у війні проти РФ. 14 листопада 2022 р. більшість держав-членів Генеральної Асамблеї ООН проголосували за резолюцію щодо відповідальності РФ за війну проти України. 30 листопада 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з директором МАГАТЕ **М. Гроссі** щодо критичної ситуації з безпекою на Запорізькій АЕС. 27 грудня 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба ініціював питання виключення РФ зі складу держав-членів ООН. Однак цю ініціативу не підтримав Китай. 8 лютого 2023 р. російська сторона скликала чергове засідання Ради Безпеки ООН, аби розкритикувати створення «танкової коаліції» для підтримки України. РФ продовжила інтенсивно використовувати трибуну ООН для реклами свого пропагандистського порядку денного.

Нарешті, 23 лютого 2023 р., напередодні річниця широкомасштабного російського вторгнення в Україну, Генеральна Асамблея ООН переважною більшістю голосів ухвалила проект резолюції, який інкорпорує ключові положення запропонованої восени 2022 року Україною «формули миру» – плану з десяти пунктів, покликаному завершити повномасштабне російське вторгнення в Україну. На надзвичайній сесії Генасамблеї за резолюцію проголосувала 141 держава-член ООН, але 32 країни т. зв. «проросійського блоку» утримались під час голосування (зокрема Вірменія, В'єтнам, Іран, Казахстан, Киргизстан, Куба, Китай, Монголія, ПАР, Пакистан, Узбекистан), а сім країн виступили проти – Білорусь, КНДР, Еритрея, Малі, Нікарагуа, Росія і Сирія. А 26 квітня 2023 р. ГА ООН ухвалила резолюцію про співпрацю з Радою Європи, яка містила також жорсткі формулювання щодо Росії у зв'язку з її вторгненням в Україну і грубим порушенням прав людини. Резолюцію підтримали 122 країни, а проти неї проголосували на цей раз лише 5 країн – РФ, Білорусь, Нікарагуа, Сирія та КНДР. Звичайно, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН резолюції не мають обов'язкової сили відповідно до міжнародного права, проте вони, як справедливо наголошує заступниця міністра юстиції України І. Мудра, «впливають, а іноді й формують світовий політичний устрій»²⁸.

Загалом, нині Кремль докладає максимум зусиль, щоби формувати антизахідну, проросійську коаліцію в Організації Об'єднаних Націй, особливо під час ротаційного головування РФ у Раді Безпеки ООН. Зокрема, 31 березня 2023 р., напередодні головування РФ з 1 квітня у Раді Безпеки ООН, президент Росії В. Путін затвердив нову концепцію зовнішньої політики Росії, спрямовану

на просування Кремлем потенційної антизахідної коаліції. У новій концепції зовнішньої політики РФ Захід зображується як антиросійська і міжнародна дестабілізуюча сила, і прямо заявляється, що США та їхні «сателіти» розв'язали гібридну війну, спрямовану на ослаблення Росії²⁹.

Тому немає сумнівів, що РФ і надалі буде активно використовувати всі можливі засоби – енергетичний і торговельно-економічний шантаж, агресивну пропаганду та маніпуляції щодо реальних подій на російсько-українському фронті й міжнародній арені загалом, інші диверсії в світі на тлі систематичних ядерних погроз для розколу єдності євроатлантичних союзників України, а також залучення на підтримку своєї зовнішньої політики т. зв. «нейтральних» та «пасивних» держав і країн, що не визначилися чітко стосовно своєї політики щодо війни Росії проти України, насамперед серед держав Азії, Африки, Близького Сходу та Латинської Америки. Про це свідчить, наприклад, цинічна дезінформація РФ та реакція Організації Об'єднаних Націй щодо знищення греблі Каховської гідроелектростанції, що стало ще одним воєнним злочином та актом екоциду, здійсненим окупаційними силами Росії вночі 6 червня 2023 р. Зокрема, міністр закордонних справ України Д. Кулеба різко розкритикував реакцію ООН на підлив Росією Каховської ГЕС. «ООН дуже конкретно помилилася: в день, коли в нас відбувся по суті теракт і злочин геноциду, вони там святкували день російської мови, набрали в рота води щодо подій», – заявив він в етері телемарафону 9 червня. Президент України В. Зеленський напередодні теж заявив, що він шокований реакцією ООН і Червоного Хреста на підлив російськими окупантами Каховської ГЕС³⁰. Про це свідчать також публічні наміри РФ та конкретні дії щодо розміщення на території Білорусі тактичної ядерної зброї. Міністерство закордонних справ України 26 березня 2023 р. відреагувало на цей черговий провокативний крок злочинного путінського режиму офіційною заявою, в якій наголошується, що він підриває засади Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, архітектуру ядерного роззброєння та систему міжнародної безпеки у цілому. «Звертаємося до держав «Групи семи» та Європейського Союзу попередити білоруську владу про далекосяжні наслідки для Білорусі, у разі її згоди прийняти на своїй території тактичну ядерну зброю від Росії... Україна очікує на ефективні дії щодо протидії ядерному шантажу Кремля з боку Великої Британії, Китаю, США та Франції, зокрема й як постійних членів Ради Безпеки ООН, які несуть особливу відповідальність за недопущення погроз агресії з використанням ядерної зброї... Вимагаємо негайно скликати з цією метою позачергове засідання Ради Безпеки ООН», – йдеться в заяві МЗС України³¹.

А щодо впливу російської дезінформації в країнах Африки, то про це свідчить т. зв. миротворча ініціатива про переговори між Україною та РФ – «10 основних складових» позиції країн Африканського Союзу щодо російсько-української війни», який озвучив під час перебування в Україні делегації з Африки (Південно-Африканської Республіки,

²⁸ Див.: Там само.

²⁹ Глуценко О. Путін докладає зусиль, щоб формувати антизахідну коаліцію в ООН – ISW. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/1/7395968/>

³⁰ Кулеба про реакцію ООН на підлив Каховської ГЕС: Набрали в рота води // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/9/7406199/>

³¹ Ядерна зброя РФ в Білорусі: МЗС вимагає зібрати Радбез ООН і дати сигнал Лукашенку. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/26/7395147/>

Виступ Президента України Володимира Зеленського
на черговій Генеральній Асамблеї ООН. Нью-Йорк, США, 19 вересня 2023 р.

Коморських островів, Сенегалу, Замбії, Єгипту, Конго та Уганди) 16 червня 2023 р. президент ПАР **Сиріл Рамафоса**, на що президент України В. Зеленський чітко заявив, що мирні переговори з Росією можливі тільки після повного виведення російських військ з окупованих територій³².

Про протистояння України і Росії за увагу країн т. зв. Глобального Півдня для привернення їх на свій бік з питання ставлення до війни в Україні, свідчить, зокрема, перебіг подій на полях 78-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2023 р. Щоправда, незважаючи на активність як російської, так і української делегацій в цьому напрямі, говорити про те, що Росії або Україні вдається привернути країни Півдня до однозначної підтримки своєї позиції щодо російсько-української війни, на думку міжнародних оглядачів, все одно поки що не доводиться – занадто багато суперечливих інтересів. Разом з тим, як зазначають фахівці-міжнародники, той факт, що країни Глобального Півдня, що опинилися нині під такою посиленою увагою, формально дотримуються нейтральної позиції, скоріше за все грає на руку РФ. «Поки їх лідери продовжують з готовністю розмовляти з російськими представниками в Генеральній Асамблеї і підтримувати Росію при голосуван-

ні, їй вдається залишатися ізольованою лише від частину світу – причому не тієї, за чью підтримку сьогодні ведеться вирішальна боротьба»³³. Наприклад, голова російської делегації С. Лавров під час роботи сесії ГА ООН зустрічався з представниками близько 20 південних країн. А його виступи і заяви, зокрема на сесії ГА і засіданні РБ ООН, свідчать, що РФ не збирається змінювати свою агресивну поведінку, продовжуючи брехливу й нахабну політику, звинувачуючи США і т. зв. колективний Захід у порушенні Статуту ООН і загрози глобального конфлікту, а також в підтримці «расистського режиму в Києві» тощо, фактично повторюючи брутальну лексику, якою свого часу постійно зловживав в ООН представник СРСР **А. Вишинський**, звинувачуючи США, інші західні країни в підготовці третьої світової війни. Зокрема, Лавров повторював стандартні брехливі тези Кремля й наративи російської пропаганди, без сорому і совісті заявивши, що саме США та їхні союзники несуть відповідальність за теперішню війну в Україні, відкинув умови офіційного Києва про можливість мирних переговорів лише після відновлення територіальної цілісності України в кордонах 1991 р. І це все лунало в стінах універсальної міжнародної організації – ООН.

³² Президент ПАР назвав 10 мирних ідей Африки щодо війни в Україні // <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/16/7407219/>

³³ Див.: Левен Д. Неделя высокого уровня. 78-я Генассамблея ООН в очередной раз стала площадкой противостояния Киева и Москвы. Рассказываем, как Зеленский и Лавров боролись за внимание стран Глобального Юга // <https://novayagazeta.eu/articles/2023/09/23/nedelia-vysokogo-urovnia>

Отже, діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо протидії агресії РФ проти України має досить суперечливий характер. Зокрема, Рада Безпеки ООН довела свою повну неспроможність через вето країни-агресора – РФ, постійного члена РБ. Зокрема, з початку широкомасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. і до вересня 2023 р. РФ скористалася своїм правом вето при голосуванні за п'ять проєктів Ради Безпеки щодо розпочатої нею війни в Україні і шість разів не голосувала за резолюції Генеральної Асамблеї ООН з питань цієї війни. Росія також показово ігнорує рішення Міжнародного суду ООН. Слід також зазначити, що під час голосування резолюцій ГА ООН щодо засудження російської агресії проти України доволі багато країн – від 30 до 40, зазвичай утримуються або взагалі не голосують, тобто якщо і не стають відкрито на бік Росії, але й не підтримують Україну в її справедливій війні проти агресора. До того ж, як відзначають фахівці-міжнародники, «країни, які не підтримують Україну, – у меншості, втім, на жаль, репрезентують більшість людства (Індія, Китай, В'єтнам, Іран, Казахстан, Шрі Ланка тощо). Їхні мотиви різні, проте головне – їхнє фактично свідоме ігнорування Статуту ООН»³⁴.

У зв'язку з цим перед українською дипломатією постає принципово важливе завдання більш ефективно протидіяти російським намаганням, планам, пропаганді та дезінформації та протистояти агресивній зовнішній політиці РФ загалом і працювати на стратегічну перспективу, особливо в рамках ООН. Добре усвідомлюючи це, глава української дипломатії Дмитро Кулеба переконаний: «Україна нині перебуває в авангарді світових процесів. Стратегічне мислення, проактивність та патріотизм роблять українську дипломатію потужним інструментом забезпечення інтересів Української держави, бізнесу та громадян. А військові успіхи та спроможна зовнішня політика засвідчують, що сучасна Україна є сильною та суб'єктною державою на міжнародній арені»³⁵.

Це підтверджує і активна діяльність української делегації на чолі з президентом країни Володимиром Зеленським під час роботи 78-ої сесії Генеральної асамблеї ООН у вересні 2023 р. Зокрема, під час виступу на ГА ООН В. Зеленський запросив держави долучитися до підготовки глобального саміту щодо запропонованої Україною «формули миру» як «основи для оновлення існуючої архітектури безпеки», яку підтримали повністю або частково понад 140 держав і міжнародних організацій, а також закликав до ядерного роззброєння Росії і відкинув будь-які «тіньові домовленості» з нею³⁶. А на присвяченому війні в Україні засіданні Ради Безпеки ООН 20 вересня 2023 р. президент України представив конкретні пропозиції для реформування ООН, передусім для запобігання ситуацій, коли постійні члени Радбезу можуть блокувати будь-які рішення.

«Вето в руках агресора – ось те, що загнало ООН в глухий кут», – зазначив В. Зеленський, додавши, що це перетворює Організацію лише на «найбільш помітну у світі трибуну». Як перший крок до реформи ООН він запропонував дати Генеральній асамблеї реальну можливість долати вето «за умови набрання двох третин голосів, які відображають волю націй і з Азії, і з Африки, і з Європи, і з обох Америк, і з регіону Тихого океану». Серед інших кроків до реформування Організації президент України назвав розширення складу постійних членів Ради Безпеки ООН і створення системи запобігання агресії шляхом превентивних санкцій. «Українські солдати своєю кров'ю роблять те, що повинна робити Радбез, – зупиняють агресію і захищають принципи Статуту ООН», – завершив свій виступ В. Зеленський в Раді Безпеки³⁷. Президент України і члени української делегації на полях сесії Генеральної асамблеї ООН провели також зустрічі й перемовини з лідерами понад 10 держав світу щодо підтримки України в її протистоянні російській агресії та української «формули миру». Зокрема, відбулися двосторонні зустрічі з представниками Німеччини, Болгарії, Чилі, Румунії, Албанії, Ізраїлю, Кенії, Бразилії, ПАР, а також з керівниками ЄС та президентом США і американськими законодавцями.

Нарешті, дипломатичну активність України засвідчують і результати експертного опитування, що проводились соціологічною службою Центру Разумкова з 26 лютого по 15 березня 2023 р. щодо оцінки фахівцями зовнішньої політики української влади в умовах війни Росії проти України: 90% з 40 опитаних експертів оцінили зовнішню політику України позитивно, лише 7,5 – негативно. Зокрема, найвище були оцінені такі напрями зовнішньої політики української влади: стосовно зміцнення відносин із країнами світу і міжнародними організаціями (95% вважають її ефективною), забезпечення зовнішньої підтримки для опору російській агресії (92,5%), розширення кола країн-союзників, що підтримують Україну у протистоянні російській агресії (92,5%), покращення міжнародного іміджу України, її авторитету у світі (92,5%), просування українських ініціатив на міжнародних майданчиках (90%), поширення у світі об'єктивної інформації про війну в Україні (90%), інтеграції до Європейського Союзу (87,5%), інтеграції України до НАТО (77,5%), захисту прав українців за кордоном (72,5). Дещо нижче була оцінена ефективність політики України щодо просування інтересів українського бізнесу на світових ринках: 55% експертів вважають її ефективною, а 27,5% – неефективною³⁸. Але загалом, українська дипломатія в складних умовах воєнного стану і кризи ООН та усієї системи міжнародної безпеки гідно виконує свою відповідальну місію із захисту національних інтересів України в сучасному глобальному світі. ■

³⁴ Тодоров І., Тодорова Н. ООН у протидії російській агресії в Україні // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1(30). Ужгород, 2023. С. 39.

³⁵ Кулеба Д. Зміцнюємо дипломатичний фронт заради перемоги України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXIII. К., 2022. С. 11.

³⁶ Зеленський в ООН запросив країни на саміт щодо "формули миру" // <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/19/7420549/>; Зеленський в ООН закликав до ядерного роззброєння Росії // <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/19/7420555/>

³⁷ Зеленський пропонує реформувати ООН, щоб подолати вето Росії // <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/20/7420694/>

³⁸ Разумков центр. Проблеми зовнішньої політики та безпеки країни: думки та позиції експертів (лютий–березень 2023 р.) // <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/problemy-zovnishnoi-polityky-ta-bezpeky-krainy-dumky-ta-pozytsii-ekspertiv-liutyi-berezen-2023r>